

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Hodiny orlojové. Proměna vztahu k času v pozdně středověkých
českých zemích**

Veronika Šubrtová

**Bakalářská práce
2018**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Veronika Šubrtová**
Osobní číslo: **H15022**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Hodiny orlojové. Proměna vztahu k času v pozdně středověkých českých zemích**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

V druhé polovině 14. století se v českých městech začaly objevovat první věžní hodiny. Jejich pořízení posilovalo prestiž dané obce a zároveň dynamizovalo proměnu vztahu k času, jejíž výrazné projevy známe ze západoevropského prostředí. Ve své bakalářské práci se student zaměří na zmapování městských obcí, ve kterých se do počátku 16. století objevují věžní hodiny, a pokusí se vysledovat odraz jejich fungování v městských předpisech stran fungování trhů či reglementace pohybu pracovních sil.

Rozsah grafických prací: **obrazová a fotografická dokumentace**

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

BLÁHOVÁ, Marie: Historická chronologie. Praha 2001. BOROVSÝ, Tomáš: Čas středověkého města. In: Královská města v životě země moravské, ed. Jiří Mitáček, Brno 2012 s. 65-72. BOROVSÝ, Tomáš: Čas středověkých měšťanských testamentů. (Příklad Brna v pozdním středověku), in: Pozdně středověké testamenty v českých městech, eds. Kateřina Jíšová - Eva Doležalová, Praha 2006, s. 55-71. MACEK, Josef: Jagellonský věk v českých zemích I. Praha 1992. WINTER, Zikmund: Zlatá doba měst českých. Praha 1991.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. Mgr. Martin Čapský, Ph.D.**

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2017**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury. Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucímu práce doc. Mgr. Martinu Čapskému, Ph.D. za konzultace a pomoc při zpracování bakalářské práce. Velké díky patří též mé rodině za podporu během studia.

Název

Hodiny orlojové. Proměna vztahu k času v pozdně středověkých českých zemích

Anotace

Bakalářská práce se věnuje pojetí času v období vrcholného a pozdního středověku. Klade si za cíl zachytit vnímání a chápání času středověkým člověkem v městském, vesnickém a šlechtickém prostředí. Zaznamenává změny ve způsobu nahlížení na čas, na jeho měření po zavedení mechanických hodin a vznik tzv. „*kupeckého času*“. Dále zkoumá kulturní obrat související se zpřesněním zaznamenávaného času ve šlechtických genealogiích.

Klíčová slova

čas, středověk, hodiny, mechanické hodiny, orloj

Title

The astronomical clocks. The change of relation to time in the Late Middle Ages in Czech lands

Annotation

The bachelor thesis is focused on a conception of time perception in the period of High Middle Ages and Late Middle Ages. The aim is recording the perception and comprehension of the time by medieval people who lived in towns, villages or the aristocratic courtyards. The text notes the changes in the way of viewing of the time, it's measuring and creation of the „Merchant's Time“. It describes the cultural turnover associated with the specifying of the time date records in the aristocratic genealogies.

Key words

time, Middle Ages, clock, mechanical clock, astronomical clock

Obsah

1. Úvod	1
2. Zrození moderního vnímání času	2
1.1 Starověké chápání času	5
2. Středověké přístroje k měření času a jejich užívání pro určování časových úseků	7
2.1 Sluneční hodiny	7
2.1.1 Stejně dlouhé hodiny	10
2.2 Vodní hodiny-Klepsydry	10
2.3 Hodiny knotové, doutňákové a přesýpací.....	12
2.3.1 Přesýpací (pískové) hodiny	12
2.4 Mechanické hodiny.....	13
3. Věžní hodiny	16
3.1. Pražský orloj	17
4. Čas církve a čas kupců	25
4.1 Čas Boha a liturgické dělení roku.....	25
4.1.2 Liturgický čas církve.....	25
4.1.2 Lineárnost církevního času.....	29
4.1.3 Čas Boha-čas posvátný.....	30
4.2 Čas světský a pracovní.....	31
4.3 Pojetí času dle Jacquese Le Goffa	33
5. Čas středověkého města na příkladu Brna	36
5.1 Čas a jeho vnímání obyvateli středověkého města	37
5.1.1 Charakteristika městského času středověkého Brna dle Tomáše Borovského	38
5.1.2 Čas odpočinku-slavnosti liturgického roku.....	42
5.1.3 Memoriální praktiky vnímání času	42
5.2 Vnímání minulosti, přítomnosti a budoucnosti na základě středověkých městských testamentů.....	43

5.3 Čas středověkého venkova	45
6. Šlechtické rodokmeny jako pramen k zachycení kulturní změny.....	48
6.1 Minsterberkové	48
6.2 Rožmberkové.....	52
6.3 Pernštejnové.....	55
9. Závěr.....	61
Resumé	66
Soupis použitých zdrojů	68

1. Úvod

Tato bakalářská práce se bude zabývat vnímáním a měřením času v době středověku. Cílem je zjistit, jak se měnily postoje lidí k času a jaké důsledky přineslo nové, a tedy přesnější měření času v různém sociálním prostředí. Pokusím se ověřit, zda se lidé stále řídili dle přírodního rytmu nebo si rychle zvykli na používání veřejných mechanických hodin. Ve své práci se pokusím zachytit přechod od jednodušších typů hodin k těm mechanickým. Budu sledovat též kulturní, náboženské a sociální změny ve vnímání času související s používáním mechanických hodin na veřejnosti i v domácnosti.

Svoji bakalářskou práci jsem rozvrhla do tří oddílů. V první části se budu zabývat změnami, které s sebou přineslo zavedení věžních hodin do městského prostředí. Vedle zmapování nejstarších dokladů výskytu mechanických věžních hodin přiblížím i současný stav bádání o pražském orloji. Až do poloviny 20. století bylo s jeho vznikem spojeno množství otazníků, které se podařilo postupně rozluštit.

V následující části práce se zmíním o kulturní proměně vnímání času v období vrcholného středověku. Tato změna mě bude zajímat jako paralela k období zavádění mechanických hodin. Budu zkoumat, proč došlo vedle „církevního času“ k prosazení nového pojetí času obecně nazývaného „kupeckým“. Na základě tezí Jacquese Le Goffa se budu snažit pochopit mentalitu řemeslníků, obchodníků a kupců, kteří vytvořili na základě svých pracovních potřeb přesnější způsob dělení času. Docházelo k členění dne na kratší časové úseky, k zpřesnění pracovní doby a vzniku pravidelných časových harmonogramů. Tento jev představuje nejen zajímavou sociální proměnu času, ale díky němu mohu pokračovat v dalším bádání. Následně přiblížím výzkumy vnímání času v českých městech na příkladu města Brna a jeho každodenního života neopomenout ani venkovské prostředí.

Třetím bodem mého bádání bude zkoumání času jako součásti rodové paměti nejvýznamnějších šlechtických rodů českých zemí. Na základě genealogických záznamů prozkoumám, jak se zpřesňovaly údaje o jednotlivých příslušnících rodu. Použiji k tomu zápisky Minsterberků, známé dílo Václava Březana, který působil jako rodový kronikář Rožmberků, a také genealogický přehled rodu Pernštejnů.

2. Zrození moderního vnímání času

Čas je bezesporu základní entitou, která již po několik staletí určuje, ohraničuje a udává tempo lidského bytí. Dnes žijeme v době, kdy nelze čas, ať chceme či ne, ignorovat. Obklopuje nás od prvního nádechu. Dle něj určujeme důležité okamžiky, splatnost složenek, schůzky, výročí sňatků, dobu vstávání a uléhání. Nikdy se nemůžeme z tohoto koloběhu vyvléknout. Žijeme v něčem, co nazýváme časoprostorem. To, co dnes považujeme za zcela přirozené, vždy takové nebylo. Otázkou zůstává, kdy člověk jako bytost rozumová začal uvažovat o tom, že jeho bytí je formováno něčím, co nazval čas. Kdy nastal okamžik podobný Velkému třesku, kdy došlo k uvědomění. Přirozeně nelze určit počátky vnímání času zcela přesně.¹

Bude nám muset stačit fakt, že lidé se od nepaměti snažili základní formy lidského vývoje, tedy prostor a čas, vysvětlit a pochopit. První zprávy o těchto pokusech máme doložené z doby starověku, především od řeckých antických myslitelů, filozofů, přírodovědců a fyziků. Bezpochyby většinu z nás napadne Aristoteles, jakož to osobnost z antického filozofického myšlení. Spolu se Sokratem a Platónem zakořenili díky svým dílům do všeobecného povědomí. Následovali myslitelé středověcí. Jedním z nich byl i Aurelius Augustus (sv. Augustýn), filozof, duchovní, řečník, a nakonec i biskup. Jeho životní příběh nás nenechává na pochybách, že tento člověk propadl hlubokému křesťanskému zanícení a stal se jedním z největších církevních učitelů všech dob.² Ve svém díle *Vyznání*³ se pokusil definovat čas jako neomezený a nekonečný.⁴ Přibližuje nám, jak obtížným úkolem bylo pro starověkého myslitele pochopit čas, a především ho vysvětlit slovy.⁵ Důkazem je jeho výrok ze stejnojmenného díla: „*Co jest čas? Vím to, když se mne naň nikdo netáže; mám-li to však někomu vysvětlit, nevím.*“⁶

Studium času je parketou badatelů z různých vědeckých odvětví, například přírodní vědy, psychologie, sociologie, filozofie, náboženství a historie. Především církev hrála po celý

---

¹ SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. 2. vydání. Praha, 2004, s. 9-12.

² SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. 2. vydání. Praha, 2004, s. 58.

³ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha. 2. vydání, 1990, s. 391-415. (Hlava XIV-XXX.).

⁴ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 21.

⁵ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha. 2. vydání, 1990, s. 391 (Hlava XIV.).

⁶ AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. Praha. 2. vydání, 1990, s. 391 (Hlava XIV.).

středověk zcela zásadní roli v určování myšlenkových směrů a tezí, které se věnovaly pohledu na svět. Ve většině kultur se pojetí času utvářelo právě v sakrální oblasti. Záhy se v tomto prostředí prosadilo dělení denního času na menší časové úseky a vytvářely se první kalendáře.⁷ Křesťanský kulturní okruh tedy nebyl jediný, kdo se touto problematikou zabýval. Židovské náboženství utvořilo obraz omezenosti, nenávratnosti, jedinečnosti průběhu dějin. Na židovství logicky navázalo křesťanství svým učením o jedinečnosti a neopakovatelnosti. Ukřižováním navíc utvrzuje tehdejší společnost o lineární formě času.⁸ Do té doby však fungovalo chápání času jako cyklického koloběhu. Tato představa vycházela z antických představ, podle kterých se měl tzv. *Zlatý věk* neustále opakovat. Všechny časové údaje, byly velmi nepřesné a obecné.⁹ Musíme si uvědomit, že cyklické pojetí času nezmizelo ze dne na den. Hlavním pilířem, na kterém teorie stála, byl přírodní cyklus zemědělské společnosti. Svým opakováním ročních období dával naději na posmrtný život a vykoupení, čehož také využívala křesťanská církev. Církevní myslitelé nebyli ve svých učeních jednotní, proto se může zdát, že se církev jako taková přikláněla střídavě jak k cyklické, tak i k lineární teorii. Tento spor trval po celou dobu středověku. Vidíme tedy, že cyklické pojetí nebylo záležitostí pouze agrárního lidu, jak by se na první pohled mohlo zdát.¹⁰

Přirozené chápání času mělo individuální charakter. Začalo to být patrné zejména v období středověku, zemědělci se přikláněli k cyklickému vnímání, které vycházelo z neměnné sluneční periody.¹¹ Na druhé straně však stáli středověcí obchodníci a členové řemeslnického cechu. Viděli v čase ekonomický podtext.¹² Tato koncepce nakonec s rozvojem finančnictví a vznikem prvních burz začala převažovat. S příchodem kapitalismu ve většině oblastí převládla. Může vyvstat otázka: Jaké je propojení mezi vírou a vznikem fenoménu jménem kapitalismus? Podle jedné z teorií vznikl kapitalismus na základě protestantské mentality. Právě protestanti, kteří se lišili pohledem na svět od katolíků, se snažili o pragmatické využití času, jak jim to

---

⁷ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 22.

⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 23.

⁹ Tamtéž s. 22

¹⁰ Tamtéž s. 23

¹¹ Tamtéž s. 23

¹² Viz LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha, 2005. ISBN 80-7203-657-2.

udávalo jejich náboženství. S touto koncepcí si v knize *Protestanská etika a duch kapitalismu* pohrává jeden z filozofů 19. století Max Weber.¹³ Na studium problematiky času navázali představitelé moderního dějepisectví školy Annales. Její počátky datujeme do období 30. let 20. století. Za stěžejního představitele školy v souvislosti s pojmem čas zmíníme Jacquese Le Goffa.¹⁴ Ten je mimo jiné autorem knihy s názvem *Za jiný středověk*. V ní najdeme kapitolu věnující se právě času církve a času kupců.¹⁵

Největší boom nastal pro problematiku času až v poválečném období, především v 60. letech 20. století. Historiky zajímalo, jak se chápání času měnilo v různých etapách lidských dějin.¹⁶

Kromě humanitních věd se věnují studiu času i vědy přírodní, především fyzika. Mezi její představitelé patří Angličan John Newton, Albert Einstein. Ten čas charakterizoval jako formu lidského vědomí.¹⁷ Jak zmiňuje Bláhová, zájem o studium času se výrazně zvýšil vydáním knihy Geralda J. Whitrowa *The Natural Philosophy of Time*, jejíž první výtisk spatřil světlo světa v roce 1961. V souvislosti s ní vzniká roku 1969 Mezinárodní společnost pro studium času, která funguje dodnes.¹⁸

V Rakousko-Uherském následně v československém prostředí se o čase mluví v rámci chronologie pomocné vědy historické. Jedná se tedy nauku o měření času. Bývá členěna na dva druhy, a to chronologii matematickou (astronomickou), která vychází z poznatků astronomie a příbuzných věd, a chronologii historickou, která vychází z aplikace předchozích poznatků. Studuje, jakým způsobem byl čas dělen a měřen u jednotlivých národů v různých kulturních okruzích v určité fázi jejich vývoje.¹⁹ Jedním z těch, kdo se zabýval chronologií, byl Josef Emler, který po studiu na vídeňské univerzitě působil jako historik a filolog.²⁰ Ve svém díle

---

¹³ WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. 2. vydání. Praha, 2009, s. 182-242. ISBN 978-80-7298-389-6.

¹⁴ IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivty k postmoderní výzvě*. Praha, 2002, s. 51-63.

¹⁵ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 47-65.

¹⁶ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 22.

¹⁷ Tamtéž s. 21.

¹⁸ Tamtéž s. 21.

¹⁹ HLAVÁČEK, Ivan-KAŠPAR, Jaroslav-NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha, 1988, s. 115.

²⁰ NOVÁČEK, Vojtěch. Jaromír. *Ottův slovník naučný 8. díl*. Praha, 1894. s. 583-584.

*Rukověť chronologie křesťanské*²¹ přeložil a upravil německé chronologické tabulky. Na Emlera navázal jeho žák Gustav Friedrich²², který v roce 1934 vydává dílo *Rukověť křesťanské chronologie*.²³ Později se stala podkladem pro další publikace, jakou je právě *Historická chronologie* Marie Bláhové.²⁴ Tato práce představuje přehledný celek, doplněný o chronologické tabulky, stejně jak tomu bylo i u zmíněné práce Fridricha. Současní čeští historici se věnují tomuto tématu v malé míře. Mezi toto omezené množství patří Tomáš Borovský.²⁵ Většina autorů se zaměřuje na chápání času v určitém úseku dějin. Důležitý vztyčný bod pro naše bádání však v první řadě představuje pohled na čas v období na přechodu starověku a středověku.

1.1 Starověké chápání času

Pojetí času vždy souviselo s pochopením světa, chováním lidí a jejich životním rytmem. Prvotní podnět k jeho měření zapříčinilo s největší pravděpodobností zemědělství. Lidé různých zaměření od rybolovu po právě zmíněné agrárníky věnovali maximální pozornost ročním obdobím v souvislosti se změnami teplot, záplavami a ničivými živly, které ovlivňovaly jejich životy. V antickém Řecku zároveň s přiletem jeřábů nastával čas pro setbu a sázení plodin.²⁶ Například staří Egypťané odvozovali kalendář od každoročních pravidelných nilských záplav. Navíc využívali pozorování nebeských těles. Již kolem roku 2100 až 1800 př. n. l. byli schopni z pohybu a následné polohy hvězdy Siria odvodit počátek roku. Čas vnímali lidé nejčastěji v souvislosti se zemědělstvím a místními klimatickými podmínkami, na základě toho vznikaly první časoměrné soustavy.²⁷ Mezopotámie se potýkala s proměnlivostí počasí, přesněji

---

²¹ EMLER, Josef. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha, 1876.

²² BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 54-55.

²³ FRIDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vydání. Praha, 1997. ISBN 80-7185-118-3.

²⁴ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

²⁵ Autor článků: BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 13-39. ISBN 978-80-86736-05-1.; BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jirí (ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012. ISBN 978-80-70-28-388-2.

²⁶ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 7.

²⁷ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 7.

s vysoušejícími větry, a naopak prudkými dešti. Přirozeně lidé čas vnímali i v extrémních přírodních podmínkách íránské planiny.²⁸

Vše se netočilo pouze kolem zemědělství. Příčiny pro sestavení prvních chronologických systémů byly také politického a kultovního charakteru. Společně se zemědělstvím vytvořily živnou půdu pro vznik prvních kalendářů. Jak uvádí Bláhová: „*Obdobné formy hospodářského života a shodná východiska měření času vedly v zásadě k vytvoření obdobných chronologických systémů.*“²⁹ Vůbec první snaha uspořádat své aktivity podle kalendáře se pravděpodobně projevila u starověkých Egypťanů a Babyloňanů.³⁰

---

²⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 71.

²⁹ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 70.

³⁰ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 70.

2. Středověké přístroje k měření času a jejich užívání pro určování časových úseků

Nejstarší přístroje k měření času datujeme do doby kolem roku 2000 př. n. l. Tato éra formálně končí zhruba počátkem novověku.³¹ První poznatky o měření času pomocí přístrojů pocházely od starověkých kultur Dávného a Středního východu, odkud je přebraly vyspělé národy Řecka a Říma a dále byly rozvíjeny v období středověku. Nejstaršími druhy měřících přístrojů myslíme především hodiny sluneční, vodní (klepsydry), dále ohňové, svíčkové, kahanové atd.³² Tyto přístroje bývají také někdy označovány jako elementární a jejich největší boom končí se zdokonalením mechanických kolečkových hodin.³³ Přesto se s jejich užíváním setkáváme i nadále. Přejít k modernějším hodinám nebyl otázkou několika let, ale spíše desetiletí. Typickým příkladem hodin, užívaných ještě dlouho po zavedení mechanických byl typ sluneční.³⁴

2.1 Sluneční hodiny

Z období starověku znal středověký člověk hodiny sluneční, jejich užívání pokračovalo i během středověku. Základní princip vycházel z měření délky, později i směru vrženého stínu.³⁵ Používání souvisí s momentem, kdy si člověk uvědomil propojenost mezi délkou (směrem) vrženého stínu a polohou Slunce na obloze. Vůbec nejstarší zprávu o užívání těchto hodin, vztahující se k roku 732 př. n. l., nalzáme na stránkách Bible. Sluneční hodiny měly prvotní podobu ve tvaru svíslého obelisku³⁶ a všechny antické sluneční hodiny vycházely z principu gnómonu. S příchodem nového letopočtu a následujících století docházelo k zdokonalení a jejich podoba získávala na rozmanitosti. Užívání slunečních hodin pokračovalo až do období

---

³¹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 27.

³² NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 320.

³³ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 27.

³⁴ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 320.

³⁵ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 321.

³⁶ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 27.

pozdního středověku, tedy i po rozšíření mechanických hodin.³⁷ Našli bychom je na sakrálních stavbách, myslíme tím především kostely a kláštery, ale také na bránách městských hradeb³⁸ či radnicích, kde je během 15. století nahradily hodiny mechanické.³⁹ Pokud se ptáme, zda se sluneční hodiny nacházely i na stavbách soukromých, tak ano, ale jednalo se o finančně náročnou investici, kterou si mohli dovolit jen opravdu majetní lidé. V nejstarších dobách užívání tohoto typu hodin nastával jeden zásadní problém, a že hodiny byly vázány na konkrétní místo, pokud došlo k jejich přemístění, měření se stávalo nepřesným. První přenosné sluneční hodiny se začaly objevovat již od počátku 11. století.⁴⁰ Vděčíme za to především pokroku přicházející renesance, kdy se z poměrně nedokonalého přístroje podařilo během zhruba 130 let vytvořit velmi přesné hodiny nezávislé na zeměpisné poloze.⁴¹ Příkladem tohoto typu hodin jsou tzv. rovníkové sluneční hodiny, které byly zřejmě nejjednodušším typem slunečních hodin. Mohly mít dokonce ukazatel s ozubeným převodem a malý číselník s ručičkou, která odečítala minutové intervaly s přesností 1-3 minuty. Takové to hodiny se pak nazývaly heliochronometry. Dalším typem byly ty, které dnes nalézáme v muzejních a zámeckých sbírkách. Jednalo se o tzv. sloupkové sluneční hodiny. Jejich užívání zaznamenáváme od 11. století. Horizontální typ slunečních hodin bychom našli nejen v podobě venkovských hodin nacházejících se na sloupech či zemi, ale též v podobě hodin stolních.⁴²

Jak už jsem zmiňovala, významným zdokonalením prošly sluneční hodiny tehdy, když bylo dosaženo nezávislosti na konkrétní poloze. Mohly být bez problémů přemísťovány a s tím souvisela poptávka po jejich cestovní formě. Ta se výrazně zvýšila v 15. století, kdy jejich výroba probíhala především v Norimberku,⁴³ taktéž v Ausburgu a v Tübingenu.⁴⁴ Velmi významné bylo propojení slunečních hodin s kompasem. Cestující často využívali k orientaci kompas spojený

---

³⁷ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 31.

³⁸ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 30.

³⁹ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 106.

⁴⁰ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 286.

⁴¹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 32.

⁴² MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 33-36.

⁴³ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 286.

⁴⁴ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 43.

malými slunečními hodinami.⁴⁵ Mezi tento typ řadíme tzv. *prstencové sluneční hodiny*, které zároveň sloužily jako ozdobný přívěšek, podobně fungovaly taktéž rovníkové prstencové hodiny. Existovaly také tzv. *hodiny diptychové*, které patřily k nejoblíbenějším cestovním hodinám. Poprvé se v Evropě objevily kolem roku 1451 až 1463. Posledním typem cestovních slunečních hodin, které zmíníme, byly tzv. *hodiny pouzdřové*. Dokonce se v knize vydané v Paříži roku 1500 lékařem Bonetem setkáváme s popisem hodinek v podobě pečetního prstenu.⁴⁶

Sluneční hodiny se celkově těšily velké oblibě po celý středověk, ale též v období novověku.⁴⁷ Některé modernější přístroje již měly časové stupnice, ovšem některé zůstávaly stále poměrně primitivní. Renesance přinesla výrazné zdokonalení hodin, většina z nich dokázala měřit tzv. *stejně dlouhé hodiny*, o kterých se budu zmiňovat následně. Měřitelným se stal i tzv. *pravý sluneční čas*. Dalo se zjistit, kolik hodin uplynulo od východu Slunce a kolik zbývá do jeho západu. Od 15. století se začaly vydávat odborné příručky a pojednání o fungování a sestavování hodin slunečního typu. Přirozeně nás napadne, čím se lidé řídili v noci a v případě nevlídného počasí. Tento problém vyřešily až vynálezy nových typů hodinových přístrojů, které nebyly vázány na počasí.⁴⁸ Taktéž se užíval přístroj astroláb, který sloužil k pozorování polohy hvězd, které šlo následně využít při měření času v nočních hodinách namísto hodin slunečních.⁴⁹ Sestrojil ho s největší pravděpodobností astronom Ptolemaios ve 2. století př. n. l. Arabové se s ním obeznámili v 9. století a používali ho k mořeplavbě. Na latinský západ se dostal až s příchodem 10. století. Dle astrolábu dokázali středověcí astronomové určit denní a noční hodiny, případně vypočítat horoskop. V době pozdního středověku ho používali k mořeplavbě a astronomickým účelům. Zdokonalením se z něj vyvinuly hodiny noční, čas se podle nich určoval na základě hvězd. Celkově byl astroláb používán až do 17. století.⁵⁰ Největšího docenění dosáhly sluneční hodiny, jakož to přístroj jak vědecké, tak i umělecké hodnoty v 16. a 17. století.⁵¹

---

⁴⁵ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 826.

⁴⁶ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 36.

⁴⁷ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 43.

⁴⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*, Praha, 2001, s. 286-287.

⁴⁹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 46.

⁵⁰ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 290.

⁵¹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 43.

2.1.1 Stejně dlouhé hodiny

Již ve starověku existovala znalost výše zmíněných stejně dlouhých hodin. V běžném životě se však nevyužívaly, pouze pro přírodovědné a astronomické účely. Do doby středověku se teoretická znalost stejných hodin přenesla, ovšem stále bez zásahu do běžného života. V ojedinělých případech se objevilo jejich použití v dílech nejvýznamnějších kronikářů. Převážně se jednalo o poznatky a zprávy astronomické povahy. Doklad o užívání stejných hodin najdeme v kronice Františka Pražského, který velmi přesně zaznamenal dobu zatmění Měsíce v roce 1348.⁵²

Středověcí učenci znali princip stejných hodin již od svých starověkých předchůdců. Přirozeně se objevovala snaha tyto stejně dlouhé hodiny měřit. Pomocí několika zařízení toho šlo dosáhnout, ale pouze pro krátké časové úseky.⁵³

2.2 Vodní hodiny-Klepsydry

Druhý nejužívanější typ elementárních hodin představovaly hodiny vodní, tzv. klepsydry. Na rozdíl od hodin slunečních nebyly závislé na aktuálním počasí. V tom bezpochyby spočívala jejich hlavní výhoda. Stejně jako i pro další elementární přístroje bylo nutné v rámci používání vytvořit umělou časovou jednotku. Myslíme tím určité množství proteklé či spálené látky.⁵⁴ Hodiny vodní ovšem umožňovaly měření pouze krátkých časových úseků. Ty vůbec první se objevily v Egyptě a Dálném východě. Čas se odměřoval na principu sledování množství vyteklé tekutiny z nádoby. Z Číny a Indie víme o existenci primitivních hodin již v 1. tisíciletí př. n. l. Opět fungovaly na bázi průtoku určitého množství vody, kdy její objem odpovídal určitému časovému úseku. Dle dochovaných zpráv se vodní hodiny rozšířily v Řecku kolem 5. století př. n. l. Řecká společnost je využívala nejprve velmi pragmaticky, k měření délky jednání soudu či projevů jednotlivých politiků. Našli bychom je i u vojenských hlídek, kde během noci zastávaly práci na místo slunečních hodin. Klepsydry mohly měřit taktéž nestejně dlouhé hodiny, toho se docílilo na základě úpravy průtoku vody (obvykle pomocí vosku).

---

⁵² BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*, Praha. 2001, s. 287-288.

⁵³ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*, Praha. 2001, s. 288.

⁵⁴ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 46-47.

K zdokonalení došlo v helénském období, kdy byl doplněn plovák, který rozpohyboval mechanické zařízení převádějící údaje na ciferník. V římské prostředí se objevily hodiny na vodní pohon kolem roku 172 př. n. l. Záhy se staly poměrně běžnou součástí života Římanů, jelikož byly umístovány na veřejná prostranství. Vůbec ty nejstarší veřejné hodiny nechal postavit přímo v Římě censor Scipio Nasica roku 158 př. n. l. Římané se přirozeně stejně jako i v oblasti filozofie, divadla a literatury nechali inspirovat od Řeků a používali hodiny k měření soudních procesů a řečnických vystoupení.⁵⁵

Charakter vodních hodin umožňoval jejich rozvoj po mechanické stránce.⁵⁶ V době středověku jejich zdokonalování dosáhlo takové úrovně, že byly užívány jako demonstrace moci a finančních možností. Luxusní klepsydry získávaly bohaté zdobení, často sloužily jako dary panovníkům a dalším významným osobnostem. Již se nejednalo o pouhá „zařízení na čas“, ale stávaly se z nich předměty vysoké finanční a umělecké hodnoty.⁵⁷ Na konci středověku se dostávaly do prostředí klášterů a kostelů. Důkazem je nám iluminovaná kresba ze 13. století. V klášterním prostředí se staly nezbytnou součástí každodenního života, udávaly čas pro bohoslužbu, jídlo.⁵⁸ Dokonce zde byli pověřeni dohledem nad vodními hodinami dva mniši, tzv. *vigilgallis*, jejichž úkolem bylo doplňovat vodu do přístroje a seřizovat jeho chod dle slunečních hodin. V zimním období pak dohlíželi, aby nedošlo k zamrznutí obsahu vody v hodinách.⁵⁹ Tento problém se objevoval především ve středoevropském prostředí. Z tohoto důvodu jejich využití v Zaalpském prostředí klesalo a stávaly se spíše součástí uměleckých sbírek či pokladů.⁶⁰

---

⁵⁵ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*, Praha, 2001, s. 288-289.

⁵⁶ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 50.

⁵⁷ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 289.

⁵⁸ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 57.

⁵⁹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 59.

⁶⁰ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 289.

2.3 Hodiny knotové, doutňákové a přesýpací

Ačkoliv jsem zmiňovala, že nejpoužívanější typ hodin v době středověku představovaly hodiny sluneční a vodní, od počátku 13. století se začaly objevovat také svícové. Ty fungovaly na naprosto jednoduchém principu. Dlouhá svíce (přibližně 1 m) se stupnicí měla dvojí funkci, jednak odměřovala čas, a navíc osvětlovala prostor.⁶¹

Další možnost, jak změřit čas na poměrně jednoduchém principu představovaly olejové kahancové hodiny. Jednalo se zpravidla o jednoduché kahance s knotovým hořákem a baňkou se stupnicí naplněnou olejem. Uplynulý čas na nich lidé odměřovali na základě množství spáleného oleje. Zpravidla byl užíván olej rostlinný. Největším uživatelem těchto hodin byla Čína, kde bychom je našli ještě ve 20. století. Poslední typ, který ovšem nebyl vůbec tak přesný, představovaly doutňákové hodiny.⁶²

2.3.1 Přesýpací (pískové) hodiny

V době starověku bychom hodiny pískové našli patrně v Asii, zato Evropa se s nimi seznámila až v době pozdního středověku. Fungovaly na principu dvou na sobě postavených baněk, kdy jedna byla naplněna množstvím písku, a do druhé úzkým otvorem písek propadával. Tento typ hodin ovšem nezajišťoval příliš přesný způsob měření. Ideální alternativu představovaly pouze pro krátké časové úseky. Většinou se jednalo o půlhodinové či hodinové intervaly. Málokdy se setkáváme s pískovými hodinami pro tříhodinové či dvanáctihodinové nepřetržité přesýpání. Bohužel, zlepšení nepřineslo ani propojení více hodin v jeden celek. Stejně tak jako hodiny ohňové nebyly ani ty přesýpací schopny tak kvalitního měření jako sluneční a vodní typ.⁶³ Používaly se především na lodích, při soudních jednáních či při mších.⁶⁴ V Českých zemích máme zprávy o jejich využívání v době pozdního středověku nejprve pro úřední záležitosti. V radničních domech se nacházel tzv. *mázhauz*, kde se obecní rada

---

⁶¹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 59

⁶² MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 59

⁶³ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 62-63.

⁶⁴ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 289.

scházela a jednala o záležitostech města. Středobod místnosti představoval stůl, okolo usedali členové radnice k jednání. Na stole se nacházely potřebné předměty včetně přesýpacích hodin, podle kterých se měřil čas příchodu radních. Na přesnost dohlížel purkmistr, který po vstupu do místnosti hodiny otočil. Kdo se dostavil až po přesypání daného množství písku, musel platit pokutu ve výši jednoho českého groše či dvou míšenských.⁶⁵ Zároveň se přesýpací hodiny stávaly běžnou součástí vybavení středověkých školních tříd.⁶⁶ Dlouhou dobu se snažili konstruktéři vymyslet problém s nutností hodiny překlápět. Řada z nich se pokusila o sestavení otáčivého mechanismu. Ačkoliv hodiny nebyly příliš přesné, jejich používání pro jednoduché měření přesáhlo dobu pozdního středověku a novověku.⁶⁷

2.4 Mechanické hodiny

Beze sporu největším převratem v měření času se stal vynález mechanických hodin. Termín *horologium* (orloj) měl v době středověku široký význam.⁶⁸ Z dnešního pohledu považujeme za orloj strojové hodiny astronomického rázu. V dřívějších dobách tento pojem zahrnoval veškeré mechanické hodiny.⁶⁹ Evropské radniční věže se v pozdním středověku mohly pyšnit mechanickými hodinami, které se pro městské prostředí staly charakteristické.⁷⁰ Čas, který ukazovaly, existoval dvojího druhu. První z nich byl označován jako italské hodiny, tento typ byl starší. Čas se počítal dle celého orloje od 1 do 24 hod. Druhý, označovaný jako německé hodiny, se počítal tzv. „na půl orloj“ tedy od 1 do 12 dvakrát denně.⁷¹ Oba typy měly jedno společné, dokázaly nejen odměřovat stejné hodiny, ale jejich výhoda spočívala především v nezávislosti na roční a denní době či slunečním svitu. Vůbec první mechanické věžní hodiny byly sestaveny na konci 13. století. Ty vůbec nejstarší bychom našli ve Westminsteru (1288), Canterbury (1292),

---

⁶⁵ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 108-114.

⁶⁶ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 557.

⁶⁷ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 64.

⁶⁸ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 67.

⁶⁹ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291.

⁷⁰ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 575.

⁷¹ EMLER, Josef. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha. 1876, s. 26.

Florencii (1300) a další neustále přibývaly. Roku 1352 došlo k dokončení stavby monumentálního orloje katedrály ve Štrasburku. Nejstarším doloženým popisem a nákresem mechanických hodin se může pyšnit Padova, kde byla práce na stavbě astronomických hodin dokončena v roce 1364.⁷² Již od 40. let 14. století řídily věžní hodiny životy v řadě západoevropských a jihoevropských měst, v některých oblastech i na venkově.⁷³ Do českých zemí tento vynález pronikl až v době lucemburské, nejspíše za vlády Karla IV. K roku 1376 najdeme dokonce zmínky o pobytu orlojníků na jeho dvoře.⁷⁴ Během 15. století došlo na radnicích v českých zemích k nahrazení původně slunečních hodin těmi mechanickými. Nejznámějším příkladem je pražský orloj, který nebyl ovšem jediným, další se nacházel ve Slaném a Jindřichově Hradci.⁷⁵ Nemůžeme si však představovat nějak složité přístroje, zprvu se jednalo o hrubé konstrukce, které se postupně zdokonalovaly.⁷⁶ Mechanické hodiny nejprve pouze odbíjely čas, až později se jim dostalo zdokonalení v podobě číselníku a jedné ručičky.⁷⁷ Na dnešního člověka to nepůsobí příliš pokrokově. Když si ale uvědomíme, že jejich předchůdci pouze upozorňovaly každou hodinu zvoníka, který musel odbít příslušný počet hodin, jedná se opravdu o posun dopředu. Bicí hodiny, které oznamovaly dokonce čtvrt hodinu, bychom našli už kolem roku 1389 v Rouenu. V některých evropských městech vznikaly od poloviny 14. století již zmíněné velké astronomické orloje. Představovaly poměrně propracovaný systém, ukazovaly měsíční fáze, pohyby planet a jejich postavení. Byly bohatě zdobené a detailně propracované. Často je doplňovaly pohyblivé figury. Až v 16. století se začaly rozlišovat také minuty. Po celou dobu středověku ovšem zůstal nejdůležitějším signálem zvuk zvonů.⁷⁸

Zvonění mělo v městském prostředí nejen funkci oznamování času. V pozdním středověku ve městech jako Parma nebo Cáchy fungoval tzv. „zvon pracovní“. Jak lze odvodit z názvu oznamoval začátek a konec pracovní doby námezdních dělníků. V ostatních evropských

---

⁷² MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 67.

⁷³ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 290.

⁷⁴ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 321-322.

⁷⁵ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 108.

⁷⁶ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291.

⁷⁷ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 575.

⁷⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291-292.

městech bychom mohli najít také „zvony radní“, které svolávaly členy radnice nebo „zvony daňové“, ty připomínaly v posledních týdnech starého roku daňovým poplatníkům jejich povinnost. Především v italských a některých německých oblastech se zvoněním „vinného zvonu“ krčmy zavíraly a poté již nebylo povoleno vycházet do ulic. U středoevropských měst bychom se setkali s jejich obměnou v podobě „zvonů pivních“. Obvykle byly umístěny v kostelích nebo věžích v blízkosti radnic. Signály sloužily také k oznámení o uzavírání nebo otevírání městských bran či o počátku nebo konci trhu. Některé dokonce varovaly před nepřátelským útokem nebo bouřkou.⁷⁹ Jinak tomu však nebylo ani v českém prostředí, uvedeme konkrétní příklad z Brna. Zde zvony oznamovaly události, slavnostní okamžiky a pravidelně se opakující trhy.⁸⁰ Nelze opomenout, že na čas upozorňovaly zvuky lesních rohů či trubek. Další způsob představovalo volání ponocného, tedy hlasový signál.⁸¹ Možnosti, které jsme uvedli, fungovaly ve středověku za spolehlivé formy signalizace denní doby a významných události. I přes rozšíření mechanických hodin na veřejných místech, zůstávaly zvony na dlouhou dobu hlavním prostředkem určování času. Lidé totiž nebyli zvyklí sledovat čas vizuálně. Na věžní hodiny si museli lidé středověkého města zvykat.⁸² Na mnoha místech se až do doby novověku udržely sluneční hodiny, které byly daleko přesnější než mechanické hodiny, které musely projít ještě řadou zdokonalení, než byly připraveny nadobro nahradit ostatní typy elementárních hodin.⁸³

---

⁷⁹ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293.

⁸⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 32.

⁸¹ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293.

⁸² BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 31.

⁸³ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 325.

3. Věžní hodiny

Příznivé podmínky pro rozvoj řemeslné výroby věnující se konstruování orlojů nastal v českých městech již ve 14. století. Ze všech městských budov se pro umístování ukazatelů času stávaly radniční věže jasnou volbou. Mechanické hodiny nahrazovaly od 14. století hodiny sluneční, později i ony byly často obměněny za své zdokonalené formy v podobě astronomických orlojů. Ty kromě hodin ukazovaly též dny, měsíce a někdy dokonce i astronomické údaje.⁸⁴ Prvenství mezi českými městy honosícími se mechanickými hodinami získala Opava, pro kterou byl hodinový stroj vytvořen vratislavským horologistou již roku 1368. Tak jako v případě nejstarších hodin v západních zemích se jednalo o stroj umístěný v kostele a využívající kostelního zvonu.⁸⁵

Jak je tedy patrné, nejstarší mechanické hodiny v zemích Koruny české známe z doby Karla IV., byť se doposud jednalo o hodiny založené na odbíjení zvonu a zřejmě bez ciferníku.⁸⁶ Nejznámějším a do dnešní doby dochovaným je orloj na Staroměstské věži v Praze. Menší důraz je kladen na olomoucký orloj. První zprávy o něm najdeme ovšem až k roku 1519⁸⁷, ale patrně byl zkonstruován již v polovině 15. století.⁸⁸ Kromě zmíněné Prahy, Opavy a Olomouce bychom našli orloje například v Kutné Hoře, kde je orloj spolehlivě doložen k roku 1375, patrně byl ovšem ještě starší. Odborníci se domnívají, že mohlo jít již o první polovinu 14. století.⁸⁹ Dále ve Slaném či Jindřichově Hradci.⁹⁰ V případě Brna panuje všeobecná skepse o jeho brzké existenci, důkazem je také absence podrobných časových záznamů ve většině písemných pramenů.⁹¹ Výslovně je výskyt mechanických hodin v Brně doložen až v roce 1524.⁹² Poměrně

---

⁸⁴ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

⁸⁵ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 45. Záznam o opavských hodinách viz Archiwum Państwowe Wrocław, f. Akta miasta Wrocławia, sign. 636, s. 239. (Viz příloha s. 71). Za poskytnutí fotokopie zápisu děkuji vedoucímu práce.

⁸⁶ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 292.

⁸⁷ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

⁸⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001, s. 45.

⁸⁹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

⁹⁰ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 108.

⁹¹ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 17.

ojedinělé zmínky neumožňují přesně stanovit vznik orlojů v menších městech. Můžeme ovšem tvrdit, že dobou rozmachu budování věžních hodin v českých zemích představuje období mezi lety 1471-1526.⁹³

V pražském prostředí pak z poloviny 14. století máme doklad o hodinách bicího typu, které se nacházely v prostorách pražské katedrály. V přibližně ve stejné době bychom našly jedny také v Sedleckém klášteře.⁹⁴

Víme, že v Praze byl již roku 1410 opraven a zdokonalen dříve sestavený orloj. Ten původní měl zřejmě jednoduchou konstrukci, protože zmíněnou rekonstrukcí získal podobu astronomického orloje s pohyblivými prvky, kalendářem a zodiakem.⁹⁵ „*Ciferník těch hodin, velmi obšírný kruh, zdoben byl malbami, cifry jsou na něm po staročesku od hodiny jedné po dvacátou čtvrtou, kteráž padla se západem slunce, a poněvadž západ slunce se za celý rok proměňuje v čase svém, patrné že měl správce orloje již tím práci daleko nepohodlnější, nežli má dnes s našimi hodinami, které jsou "německé", počítající jen do dvanácti.*“⁹⁶

3.1. Pražský orloj

Pravděpodobně nejznámějším a zároveň pro širokou veřejnost nejatraktivnějším se stal orloj pražský. Orloje v době pozdního středověku představovaly vůbec to nejdokonalejší, co hodinářská produkce mohla nabídnout. Jsou důkazem toho, jaké vynálezy byli schopni vytvořit lidé v období středověku.⁹⁷ Napomohly tomu především příznivé podmínky pro rozvoj řemesla zabývajícího se konstrukcí orlojů. Původně se jednalo o kovářství, od kterého se ve 14. století odštěpilo zámečnictví. Část členů tohoto řemeslného cechu se věnovala právě hodinářské práci⁹⁸

---

⁹² BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. Praha, 2006. In DOLEŽALOVÁ, Eva – JÍŠOVÁ, Kateřina (edd.). *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006, s. 57.

⁹³ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001, s. 45.

⁹⁴ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 106.

⁹⁵ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 292.

⁹⁶ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 107-108.

⁹⁷ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 8.

⁹⁸ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 218.

až do roku 1705, kdy vznikl samostatný cech hodinářů-orlojníků.⁹⁹ Konkrétně v Praze působili orlojníci již od doby lucemburské. Mluvíme ovšem o skromném počtu čtyř „hodinářů“ (horologistů), což dokazuje, jak vzácný byl výskyt tohoto řemesla.¹⁰⁰ Tato profese taktéž vyžadovala znalost matematiky či astronomie, především tedy u případů, kdy byl orlojník nejen konstruktérem, ale taktéž projektantem.¹⁰¹ Vidíme ovšem, že jakýsi základ pro vznik prvního orloje zde byl.

Pražský orloj je nejznámějším příkladem horologia v Čechách, svou gotickou podobu získal až v období vlády Jagellonců. Jeho vznik byl na dlouhou dobu spojen s řadou otazníků, které se podařilo vyřešit až v průběhu 20. století. Jak jsme uváděli v předchozím textu, dnes je stáří orloje odhadováno již před rok 1410. Až do počátku 20. století se však odborníci domnívali, že orloj je ve skutečnosti daleko mladší. První zpráva o existenci pražského horologia, která byla odborníky 19. století všeobecně uznávaná, po sobě zanechal varhaník, opisovač textů a orlojník Jan Táborský z Klokotské Hory.¹⁰² Jako správce orloje působil mezi lety 1552 a 1572.¹⁰³ V roce 1570 dokončil *Zprávu o orloji pražském*, ve které se vypravuje o tvůrci mistru Hanušovi. Tuto informaci najdeme i v díle Zikmunda Wintera, který píše: „*Orloj ten jest asi z. r. 1480. Pořídil ho mistr Hanuš. Je to pověstný orloj "slepého mládence"*“.¹⁰⁴

Orloj dle textu Jana Táborského zkonstruoval Hanuš a dohlížel nad jeho chodem. Odborníci se k této informaci přikláněli i z důvodu, že se podařilo dohledat informace o údajném Hanušovi. Ještě na počátku 20. století byl dle dobové literatury přijímán fakt, že orloj zkonstruoval mistr Hanuš kolem roku 1490.¹⁰⁵ Působil nejen v Praze, ale též zhotovil orloj na radnici v Jindřichově Hradci, kde se jeho práce nesetkala s příliš velkým ohlasem a přibližně za sto let došlo ke zničení jeho díla.¹⁰⁶ Podle zdrojů by mistr Hanuš měl ve skutečnosti být

---

⁹⁹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980. s. 321-322.

¹⁰⁰ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 218.

¹⁰¹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980. s. 218.

¹⁰² HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 14.

¹⁰³ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 108.

¹⁰⁴ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 106.

¹⁰⁵ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách: v XIV. a XV. století*. Praha, 1906. s. 459.

¹⁰⁶ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992. s. 137.

Jan Růže, který působil mezi lety 1475-1497 jako orlojník Starého Města pražského, domem v Jilské ulici.¹⁰⁷

Ve *Zprávě* od Jana Táborského se objevuje také zmínka o učedníku Jakubovi, který po smrti mistra Hanuše převzal správu orloje. Myslí se tím, pravděpodobně mistr Jakub Čech, výborný hodinář a s velkou pravděpodobností přímo syn Jana Růže, který působil také jako výrobce stolních hodin.¹⁰⁸ Logicky by se s tímto mužem autor zprávy o orloji z roku 1570 mohl setkat. Díky badatelům v 19. století především W. W. Tomkovi a J. Teigemu se podařilo určit totožnost mistra Hanuše a přinést nám bližší informace o tvůrci našeho nejznámějšího orloje. Celý problém datace byl považován za uzavřený, i přes pochyby některých odborníků. Ti nevěřili všeobecnému odhadu o stáří orloje vzhledem k odlišnému typu astronomického ciferníku, který se do předpokládané doby prostě nehodil. Navzdory tvrzení některých odborníků v roce 1912 došlo dokonce k připevnění pamětní desky na budovu orloje.¹⁰⁹

Důvěru v doposud uznávané výsledky bádání nalomil v roce 1959 nalezený dodatek v konkrétním výtisku práce mladého profesora Tadeáše Hájka z Hájku. Ten působil na Karlově univerzitě kolem roku 1557. Snažil se svými přednáškami zlepšit úroveň zdejší upadající výuky matematiky. Bohužel jeho působení na univerzitě netrvalo dlouho, jeho přednášky se zřejmě nesetkaly s ohlasem. Podstatné však je, že napsal práci s názvem *Řeč o chvále geometrie*, jejíž výtisk se nacházel v Památníku národního písemnictví.¹¹⁰

V díle pojednává o Janu Ondřejovi, řečeném Šindel, který působil jako univerzitní mistr a byl znalcem astronomie.¹¹¹ V konkrétním výtisku se nacházel ručně dopsaný dodatek. Jak uvádí Horský, text Hájka zněl takto: „*Na čelném místě přichází mistr Jan Šindel, věhlasný doma i v cizině, současník a blízký přítel Itala Blanchina.*“ Následně se ke jménu Šindel vztahoval dodatek: „*kteřý zhotovil a vystavěl orloj Starého Města pražského*“.¹¹²

---

¹⁰⁷ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 16

¹⁰⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 44.

¹⁰⁹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 16.

¹¹⁰ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 18.

¹¹¹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992. s. 137.

¹¹² HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 18.

Přirozeně nás napadá, že nikdo v 50. letech 20. století nebral text s dodatkem příliš vážně. Z počátku to tak opravdu bylo, ale postupem času se začalo diskutovat o možné pravosti dokumentu. Přijímaná teorie o dataci výstavby klesala na své přesvědčivosti. Podle záznamů měl Jan Šindel zemřít mezi roky 1449 až 1456. Jelikož je v textu dopsáno, že vystavěl, znamenalo by to tedy, že orloj musel být zkonstruován opravdu dříve, než se předpokládalo dle zápisků J. Táborského. Problematický je fakt, že Jan Šindel používal také jméno Jan z Prahy. Ovšem nebyl jediný. Pod tímto pseudonymem v té době vystupoval další z jeho současníků Jan Nicka. Šindel bývá také zaměňován s Janem z Gmündu. Nové teorii však nahrával fakt, že se Šindel narodil kolem roku 1375. Na univerzitě začal působit nejprve jako profesor a následně se stal roku 1410 nástupcem Jana Husa ve funkci rektora. Navíc se ve velké části svých traktátů zabýval astronomií a astronomickými přístroji. Tato řádka argumentů působila na moderní historiky velmi přesvědčivě, a nikoliv pouze jako náhoda.¹¹³

Otázkou zůstává, zda bylo nutné, aby hodinář potřeboval při své práci k ruce astronomy. Odpověděli jsme si již na počátku kapitoly, kde jsme zmiňovali, že buď musel mít horologista dobrou znalost matematiky a astronomie. V opačném případě musel mít k dispozici minimálně osobu znalou těchto přírodních věd.¹¹⁴ Důkazem je i případ sestavení prvního orloje v Padově v polovině 14. století, kdy se na práci podílel matematik, astronom a lékař Jacopo de Dondi.¹¹⁵ Bohužel už asi nikdy nezjistíme, kdo vepsal zmiňovaný údaj do spisu Tadeáše Hájka z Hájku a jakou měl kompetenci to udělat. Musíme se ovšem ptát, kdy došlo k výstavbě orloje doopravdy. Šindelův život ovlivnila husitská revoluce. Je jasné, že v době jejího největšího rozmachu neměla Praha myšlenky na stavbu orloje. Muselo tedy k tomu dojít ještě před revolucí, nebo až po ní, což už byl Šindel v pozhnaném věku.¹¹⁶

Obecně by se dalo předpokládat, že ze samotné konstrukce a architektonických prvků by odborníci měli poznat, ze kterého století orloj prochází. Je patrné, že se jedná o středověkou kovářskou práci. Problémem je, že po celý středověk se používal stejný typ konstrukce. Technologie výroby zůstávala stále stejná, i přes větší složitost. Nedostatek znalostí o správném

---

¹¹³ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 20.

¹¹⁴ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980. s. 218.

¹¹⁵ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 20.

¹¹⁶ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 22, 24.

fungování hlavního mechanismu, konkrétně oscilátoru, neumožnil posun dopředu při konstruování.¹¹⁷

Co se týká samotné architektury, mísí se zde řada gotických uměleckých prvků, například z doby fungování Parlérovy hutě až po vladislavskou gotiku. Mezi její hlavní znaky patří figury zvířat jako žába, spící netopýr, ježek, kočka a fantastické masky. Tyto prvky jsou typické pro Parlérovu huť a můžeme je doložit i na dalších jejích stavbách v Praze, jako například Staroměstské mostecké věži, na kapli Staroměstské radnice či v kostele Panny Marie před Týnem. Z toho odborníci vyvodili, že ciferník orloje musel být zkonstruován už před rokem 1419, jelikož Parlérova huť fungovala v Čechách do tohoto roku. Průčelí orloje je nám z umělecko-historické stránky důkazem, že stavba probíhala ve dvou etapách. V první měl orloj pouze astronomický ciferník. Druhá nastala někdy na konci 15. století. V rámci ní došlo k doplnění kalendářního ciferníku a orloj získal bohatou výzdobu. Fasáda je důkazem vynikající práce umělců pozdní gotiky za vlády Jagellonců v Čechách. Odborníci usuzují, že se jedná o dílo Matěje Rejska nebo Beneše z Loun. Musíme ovšem zdůraznit, že druhá fáze výstavby výrazně přehlušila tu první. Není se tedy čemu divit, že se Jan Táborský ve své *Zprávě* domnívá, že prvním tvůrcem orloje byl opravdu mistr Hanuš, tedy Jan Růže. Ačkoliv byla podoba z pozdně gotického období jasně výraznější, rozhodně si musíme uvědomit, že důležitější kus práce zhotovili prvotní tvůrci. Ti se zasloužili o vznik podstaty orloje, tedy ciferníku a příslušného stroje. Zjednodušeně řečeno jagellonští umělci ho spíše zdokonalili a dotvořili ho do podoby uměleckého díla.¹¹⁸

Jak jsem již uváděla, široká veřejnost na počátku 20. století žila v domnění, že orloj opravdu zkonstruoval mistr Hanuš, postupně vyvstávala na povrch nová zjištění, první z nich představoval námi již rozebíraný ručně psaný dodatek ve spisu Tadeáše z Hájka z Hájku. Nebyl ovšem jediným. Roku 1962 upozornil Stanislav Macháček na dokument, který se objevil v jednom z opisů nám známé *Zprávy* o orloji od Jana Táborského. Abych uvedla situaci na pravou míru, práce J. Táborského měla téměř reprezentativní charakter, Autor se snažil udělat čest své krasopisecké profesi a dal si záležet i na vizuální podobě. *Zpráva* měla přirozeně sloužit pro následující generace orlojníků. Po svém dokončení byla předána staroměstské radě, ta si jí

---

¹¹⁷ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 322.

¹¹⁸ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 22-26.

pravděpodobně cenila natolik, že se pro běžné užívání správců orloje nechala zhotovit řadu opisů. Jeden z nich byl objeven právě až na konci 50. let 20. století a odkoupen ze soukromých rukou do vlastnictví Archivu hlavního města Prahy, poté na něj upozornil p. Macháček. Tento opis ovšem obsahoval zcela novou informaci. V první řadě víme, že dobou jeho zhotovení byl rok 1588. Víme dokonce i jméno písaře, který měl za úkol z pověření Staroměstské radnice text opsat. Podepsal se jako Matouš Carchesius Jablonský.

Opis obsahuje původní text od J. Táborského s jedním zásadním dodatkem. V místě, kde je uvedeno, že orloj zkonstruoval mistr Hanuš kolem roku 1490, byl připsán dodatek-pouze slovo *omyl*. Dále následoval odkaz na 27 stranu. Zde se nacházel opis německého listu psaný jiným rukopisem, než měl zmíněný písař Matouš Carchesius Jablonský.

Podle údajů měl být originál německého opisu nalezen roku 1628 v radní kanceláři. Za německým zněním textu se bezprostředně nacházel jeho český překlad, který ale nevystihoval význam německého zcela přesně. Nejdůležitější je ovšem jeho obsah. Mělo se jednat o text listiny datované 9. října 1410, tedy čtvrtek před svatým Havlem 1410.

K opisu německé listiny z roku 1628 do vlastního opisu od Matouše Carchesiuse Jablonského se přihlásil Mikuláš Petr. Během dohledání řady dokumentů odborníci zjistili, že kolem roku 1628 na Staroměstské radnici skutečně pracoval muž tohoto jména. Nejdůležitější je, že německý text za skutečného tvůrce orloje považuje mistra Mikuláše z Kadaně. Přesněji řečeno prý zkonstruoval hodiny s astrolábem. Za tuto práci si dle textu vysloužil odměnu v podobě domu v Praze, a navíc na domě bylo napsáno 50 kop grošů.

Tento list v opisu práce Táborského, objevené až v polovině 20. století, naprosto převrací do té doby udržovaná přesvědčení a teorie. Vyvstala ovšem otázka, zda opisu listu věřit. Vždyť podle údajného písaře Mikuláše Petra měl být text do opisu z roku 1588 doplněn až roku 1628. Patrně větší část odborné veřejnosti napadla možnost, že se jedná o podvrh, jelikož sem mohl být dopsán v době po bitvě na Bílé hoře, kdy vyvstala potřeba zvýšit už tak pošramocené národní sebevědomí. Tato možná souvislost příliš na informační věrohodnosti textu nepřidala. Podivné se odborníkům 20. století zdál i fakt, že by si dodatku na straně 27 nikdo dříve nevšiml. Na druhou stranu se rozhořela snaha zjistit pravdu. Badatelé začali hledat zmínky o údajném hodináři Mikuláši z Kadaně. Skutečně našli, že v 15. století působil v Praze hodinář jménem Mikuláš.¹¹⁹

---

¹¹⁹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 30.

Podle archivních materiálů se roku 1376 zaručil císařský horologista Martin, za jakéhosi kolegu z Kadaně. Od roku 1408 najdeme zprávy o králově hodináři Mikulášovi.¹²⁰

Všechny tyto podklady vytváří poměrně silné argumenty, proč věřit opisu německého textu od písaře Mikuláše Petra. Navíc obsahuje poměrně detailní popis údajného orloje. Znamenalo by to, že orloj ukazoval na astrolábu již v roce 1410 pohyb Měsíce, Slunce, hvězd, a dokonce i měsíční fáze. Badatelé se tedy museli odvrátit od představ jejich předchůdců z 19. a 20. století. Dnes již můžeme konstatovat, že orloj vznikl již roku 1410, zkonstruoval ho Mikuláš z Kadaně, a to na základě propočtu astronoma Jana Šindela. Vzhled ciferníku byl již podobný tomu dnešnímu.¹²¹

Podoba orloje během následujících století prošla řadou obměn, úprav a rekonstrukcí. V zásadě se jeho stroj měl starat o pohyb astrolábu. Když si uvědomíme, že orloj vznikl na počátku rozvoje hodinářství, musíme uznat, že zajistit zprostředkování času obyvatelům Prahy nepředstavilo technicky jednoduchý úkol.¹²²

Čas se ovšem postupně stával stále „dostupnějším“. Myslím tím, že se ještě více přiblížil lidem prostřednictvím zmenšených forem hodinových strojů. Ty vůbec první bychom našli ve vyspělých zemích již ve 14. století. Mechanické hodiny byly od té doby použitelné v interiérech, od následujícího století se začaly vyrábět dokonce přenosné mechanické hodiny.¹²³ Stalo se tomu roku 1500, kdy došlo k zdokonalení kolečkových hodin pomocí vynálezu pérka pro pohon hodin.¹²⁴

Jednalo se o nový zvrat, kdy lidé začali hodiny vnímat nikoliv akusticky, jak tomu bylo v případě veřejných hodin, ale nově i vizuálně. Měli možnost zakoupit si hodiny do svých domácností. Přirozeně si v první vlně mohly interiérové hodiny dovolit pouze nejbohatší vrstvy. Často se jednalo o knížecí paláce, soudy a jednací síně. Držbou mechanických hodin se mohly v 15. století pochlubit zámožné osoby jako byl lékař Jiřího z Poděbrad Jan z Krčína, ten měl ve svém vlastnictví mosazné hodiny. Majitelem „orloje“ s ocelovým perem byl

---

¹²⁰ WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách: v XIV. a XV. století*. Praha, 1906, s. 149.

¹²¹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 26-32.

¹²² Viz HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 80-100.

¹²³ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293.

¹²⁴ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 323.

Oldřich z Rožmberka.¹²⁵ V následujících stoletích pak hodiny získávaly na rozmanitosti, co se týče vzhledu a zdokonalení mechanismu.¹²⁶

---

¹²⁵ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293.

¹²⁶ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293-294.

4. Čas církve a čas kupců

„Čas ve středověku je především časem Boha a pánů, pánů a jejich poddaných. Později, aniž by předchozí časy byly méně přítomné či náročné, časem měst a obchodníků a konečně časem panovníka a jednotlivce.“¹²⁷ Středověký čas byl závislý na přírodních rytmech a pohybu Slunce. To znamenalo, že dosud převládající dekadové dělení času se přeměnilo na sedmidenní týdenní cyklus. Objevují se období a data, která jsou stanovená křesťanským náboženstvím. Týden byl dělen dle Bible na šest dní práce a den odpočinku-neděli. Její zavedení jako svátečního dne probíhalo postupně. Za tvůrce křesťanského času je považován sv. Augustýn, jenž své hlavní myšlenky představil v díle *Vyznání*. Tvrdil, že člověk se může přiblížit k Bohu v tzv. *zhuštěném čase* neboli „okamžiku“ a poté až na konci života.¹²⁸ Cílem této kapitoly, bude zjistit, jak velký byl vliv církve na určování času a v jak velkém protikladu stál k nově se rozvíjícímu času kupců.

4.1 Čas Boha a liturgické dělení roku

Vliv církevního měření času na každodenní život v městských prostředích 13., 14. a 15. století je zcela nepopiratelný.¹²⁹ Křesťanský čas, který zde fungoval, nebyl jednotný. Tvořily ho tři základní složky, které vytvářely jeden celistvý čas Boha neboli čas církve.¹³⁰

4.1.2 Liturgický čas církve

Prvním z nich byl cyklický čas liturgie v souladu s ročními obdobími. Řídí se životem Krista. Začíná adventem, tedy obdobím očekávání. Z celého roku odpovídala zhruba jedna třetina dní právě církevním svátkům.¹³¹ Vůbec nejběžnějším svátkem z církevního roku byla samotná

---

¹²⁷ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 1999, s. 91.

¹²⁸ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 1999, s. 92.

¹²⁹ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio(ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 169.

¹³⁰ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 1999, s. 92.

¹³¹ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 902.

neděle. Během ní se nepracovalo a dodržoval se klid. Jedinou aktivitou mohla být návštěva kostela. Našli se ovšem i řemeslníci lačníci po výdělku, kteří se snažili pravidla obejít. Proti tomu nejen v neděli, ale během většiny svátků zasahoval rychtář. Ten osobně obcházel a kontroloval dílny, případně uděloval pokuty za porušování nařízení. Dochovaly se nám dokonce zmínky o předpisu, dle kterého se pivo a víno smělo prodávat v neděli a během svátků až po mši. Stejná pravidla platila i pro hokynáře a prodejce na trzích, kdy nebylo možno nabízet zboží v tento sváteční čas. Jinak tomu nebylo ani v případě podomních obchodníků. Bankovní transakce a úvěrové operace se v tuto dobu nesměly uzavírat, a to samozřejmě nemluvím o nekalé lichvě nebo hráčství. Svátky měly prostě a jednoduše osvobodovat člověka od všedních starostí a svázanosti pracovního života.¹³² Středověkého měšťana můžeme označit jako *homo festivans*, jelikož během roku zažil nespočet pravidelných slavností. Nemluvě o výjimečných a neplánovaných událostech.¹³³ Hlavním smyslem svátků jistě bylo obrátit se k Bohu, ovšem většina lidí svátky využívala ke světským radovánkám. Slavnosti ve městech mohly být jak charakteru soukromého, tak i veřejného. V prvním případě docházelo k posílení prestiže a moci veřejně činných osob, ve druhém pak k posílení okruhu přátel a příznivců hostitele.¹³⁴

Jako první z celé řady významných slavností masopust. Pro nás dnes ve velké míře ateistickou společnost období nepříliš významné. Pro středověkého člověka bylo však velmi oblíbené. A to nejen kvůli svému náboženskému smyslu. Jeho hlavní atraktivita spočívala v samotných slavnostech, které nebyly příliš omezovány a jejich průběh korigován. Masopust se bez rozdílu slavil jak v kališnických, tak i katolických městech.¹³⁵ Během těchto slavností docházelo k pádu všech morálních zábran a zákazů, navíc se jednalo o příležitost k výměně rolí společenské hierarchie, alespoň prostřednictvím kostýmů.¹³⁶ Nemůžeme se tedy divit, že církve kritizovala toto období pro jeho světskou povahu, protože podle všeho docházelo k otevřenosti i v rámci sexuální morálky. Její volání po návratu k původnímu charakteru svátku ovšem

---

¹³² MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 269.

¹³³ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 372.

¹³⁴ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 269.

¹³⁵ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 270-271.

¹³⁶ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 393.

zůstávalo bez zpětné odezvy. Pro masopust byla naprosto typická karnevalová nálada. Lidé na sebe navlékli převleky, někdy jen obrácené kožichy, aby podpořili všeobecné veselí. Muži se často převlékali za sličné panny.¹³⁷ Měnily se společenské role a obyvatelé měst mohli klidně před kostelem sledovat humorné výstupy a scénky.¹³⁸ Převrácení hodnot se obrátilo v jízlivou satiru, která byla opovážlivá a nestoudná.¹³⁹

Podle dochovaných zpráv se dokonce i sám král Vladislav Jagellonský nebál zapojit do oslav se svými poddanými v ulicích středověké metropole, což ovšem neopomněl zkritizovat Petr Chelčický. Ten se projevoval vůbec jako jeden z nejhrolivějších kritiků světských zábav a oslav. Na druhou stranu opravdu docházelo vlivem alkoholu k různým bitkám a rvačkám mezi jednotlivci i skupinami měšťanů.¹⁴⁰ V Německu a některých dalších evropských zemích neodmyslitelně k masopustu patřily *tzv. Fastnachtspiels*, tedy masopustní satirické hry určené prostšímu publiku. Jejich cílem bylo poučit a zprostředkovat morální lekci. Pocházely většinou od autorů, kteří se proslavili svou oficiální náboženskou nebo světskou tvorbou, ale tyto satirické hry vydávali anonymně.¹⁴¹

Druhým nejvýznamnějším liturgickým svátkem roku byly Velikonoce, jejichž příchod předznamenávala Květná neděle. Velikonoce připomínaly umučení Páně a jeho z mrtvých vstání. Za jejich oficiální začátek byl považován Zelený čtvrtek. Pro něj bylo typické odhalování a žehnání oltářům, ale též měšťané mohli sledovat v kostelech, jak představený kláštera provádí umývání nohou svým bratřím. Jednalo se o starý zvyk, jehož jedinečné obměny se dočkali obyvatelé Olomouce roku 1523, kdy do města zavítal král Ludvík Jagellonský i se svou chotí a tohoto rituálu se zúčastnili.¹⁴²

Hlavním symbolem Velikonoc byla červená vajíčka. Dokládá to také zpráva z roku 1471, kdy se v Plzni roznesla zpráva o nemohoucnosti krále Jiřího z Poděbrad. Lidé tvrdili, že se král

---

¹³⁷ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3. (1471-1526)*. Praha, 1998, s. 270-271.

¹³⁸ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 395.

¹³⁹ HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha, 2006, s. 127.

¹⁴⁰ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3. (1471-1526)*. Praha, 1998, s. 270-271.

¹⁴¹ HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha, 2006, s. 177, 180.

¹⁴² BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 377.

Velikonoc nedožije, tedy že již nikdy červená vajíčka neochutná. V Chebu roku 1476 dokonce městská rada zaplatila potulným hercům, aby lidem během jejich volného času předvedli něco ze svého umění. Pro Velikonoce byla též určena staročeská hra *Mastičkář*. Autory her ale i samotnými herci byli obvykle studenti. Ti pravidelně obstarávali během slavností ve městech zábavu, což se stalo zdrojem jejich výdělku a obživy.¹⁴³ Studentské velikonoční slavnosti začínaly tzv. družební nedělí. Jednalo se o den schůzek mládeže, na nichž se jedly smažené pochoutky *družbance*. Až do dnešní doby se zachovaly zvyky středověkých měšťanů, a to šlehání žen či předávání malovaných kraslic.¹⁴⁴ Ve čtvrtek po páté neděli po Velikonocích nastávala oslava Nanebevstoupení Páně. Během tohoto svátku se konala procesí, která vynášela kříž na vyvýšená místa.¹⁴⁵ V měsíci červnu následovala oslava Svatojánské noci. Velmi atraktivní se stala především pro mládež. V Jindřichově Hradci se v tuto noc skupinky mladých lidí bavily skákáním přes ohniště za doprovodu všeobecného pískání a křiku. Během svatodušních svátků se speciálně dbalo na okázalost jak oděvu, tak i zábavy.¹⁴⁶

V těsném závěsu za Letnicemi přicházel svátek Božího těla, který nastával sedmou nedělí po Velikonocích. Svou oblibu si získal až právě v době pozdního středověku, konkrétně ve 13. století. Jeho postupné rozšíření během 14. století souviselo s velkou mírou uctívání eucharistie a nové zbožnosti.¹⁴⁷

Významné události roku představovaly též svátky lokálního charakteru, mezi ně patřilo posvícení. Jak můžeme odvodit ze samotného slova, hlavním smyslem mělo být připomenutí události posvěcení místního kostela. Pokud se jednalo o větší město, mohlo docházet k těmto oslavám i několikrát za rok. V rámci husitské revoluce v roce 1427 bylo zavedeno jednotné posvícení pro celou Prahu ke svatému Václavu. Tento stav však přirozeně nevydržel dlouho, již

---

¹⁴³ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 905.

¹⁴⁴ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 272.

¹⁴⁵ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 379.

¹⁴⁶ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v Českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 273.

¹⁴⁷ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 379.

roku 1481 se všechny 3 rady pražských měst dohodly, že budou slavit posvícení zcela samostatně.¹⁴⁸

Do svátečního času pozdního středověku patřily též dny oslav světců, zemských patronů. V podzimním období se pro měšťany naskytl sváteční událost v podobě dne sv. Martina. Dodnes jsou tyto jmeniny spojeny především s hodováním, které vycházejí z dobrosrdečnosti tohoto světce. V následujícím měsíci se lidé mohli těšit ze svátku sv. Mikuláše. Můžeme tvrdit, že se jednalo o svátek oblíbený především u studentů.¹⁴⁹ Z německého prostředí se k nám dostal zvyk, kdy byl zvolen žakovský biskup. V našem prostředí pojímali žáci tento svátek volněji, ačkoliv část slavnosti měla (i podle popisu Jana Husa) probíhat v kostele.¹⁵⁰ Z jiných zdrojů víme, že žakovský biskup měl obcházet dům od domu a vybírat na zmíněné studenty dobrovolné dárky. Postupem času se ve městech ve spojitosti s tímto dnem objevovaly průvody maškar, jejichž vzhled dosahoval značné okázalosti. To se nelíbilo samotným pražským radním, což dali najevo, když si roku 1499 sobě pozvali rektory univerzity a snažili se je přimět k omezení slavností. Snahou bylo zakázat maškary především v průběhu vánočních svátků. Veselí během nich se naštěstí neslo především v duchu hudby.¹⁵¹

Církev udávala také čas trhů a jarmarků. Také o nich se nelibě vyjádřil Petr Chelčický. Považoval je za pokleslou zábavu a lenošení. Na začátku 16. století Jednota bratská vyzývala své členy, aby nechodili zbytečně marnit čas na trhy. Ty ovšem nepředstavovaly jen střediska obchodu, ale jednalo se také o místa střetávání lidí a navazování nových kontaktů.¹⁵²

4.1.2 Lineárnost církevního času

Druhou vlastností času Boha byla lineárnost. Lineární čas, tedy dějinný čas je stvořený Bohem.¹⁵³ Má své „dříve“ a „později“, plyne z věčnosti do věčnosti, byl tu vždy, ovšem

---

¹⁴⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. 3. Praha, 1998, s. 273.

¹⁴⁹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 274.

¹⁵⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 396.

¹⁵¹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 273-274.

¹⁵² MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3.(1471-1526)*. Praha, 1998, s. 274.

¹⁵³ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002, s. 93.

nesměruje k žádnému vývoji nebo pokroku. Vznikl z iniciativy Boha, přičemž největší význam je přisuzován minulosti, ve které došlo k onomu stvoření světa a tím pádem má největší hodnotu.¹⁵⁴ Mnoho myslitelů považovalo křesťanství za historické náboženství zakotvené v dějinách. Z toho pochází myšlenka biblické periodizace na šest věků lidstva. Za počátek je považováno stvoření Adama a za poslední šestý věk právě středověk. V souvislosti s uznáním křesťanství jako náboženství zakotveného v čase a v dějinách propukla v době středověku celá řada konfliktů.¹⁵⁵

4.1.3 Čas Boha-čas posvátný

Třetím rysem křesťanského času byla jeho posvátnost a orientovanost. Dvě nejtěžejnější události, které znamenaly pro věřící nejvíce, představuje stvoření světa a Poslední soud. Podle všeobecně přijímané teorie byl život člověka předem dán osudem, který ho předurčil buď ke spáse, nebo k zániku. Před samotným koncem světa mělo dojít podle církevního učení k Apokalypse a následnému návratu Krista na zem. Většina církevních myslitelů a teologů potlačovala veškeré myšlenky na nové milénium a též šíření nejrůznějších prorockých a kacířských teorií.¹⁵⁶

Pro křesťanský neboli církevní čas bylo charakteristické množství prožívaných časů, ale též složitý vývoj, kterým prošlo jeho ovládnutí a měření. S řízením času začali již od 7. století mniši, a to prostřednictvím dvou novinek. První z nich představovalo zavedení zvonů, jakož to prostředkem odměřujícího klášterní a vesnický čas. Druhý výdobytek přineslo vytvoření denního času. Členění na čas modlitby, čas práce a čas jídla se stalo modelem pro všechna budoucí dělení.¹⁵⁷ Zvony v městském prostředí odbíjely začátek a konec pracovního dne dle kanonických hodin.¹⁵⁸

---

¹⁵⁴ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. Praha. 2. vydání, 2001, s. 37.

¹⁵⁵ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002, s. 93.

¹⁵⁶ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002, s. 93-95.

¹⁵⁷ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002, s. 95.

¹⁵⁸ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 65.

Církevní čas (klášterní čas) však nebyl jediným, který byl závislý na přírodě, pohybu Slunce a střídání ročních dob. Mezi další patřil čas venkovský, městský, vojenský, panský, čas obchodníků a čas veřejný řízený králem a vrchností.

4.2 Čas světský a pracovní

Během 14. století dochází k přechodu od používání kanonických hodin k světskému dělení času. Dělníci a jejich zaměstnavatelé začínají dodržovat pracovní dobu a vymáhají zavedení vlastních zvonů, které by jim umožňovali odměřovat čas práce přesněji a přímo dle jejich potřeby. Ve středověkém západním světě platí za jednotku práce den. Nejprve den zemědělské práce, později městské práce, jehož pevný rámec určuje církevní čas.¹⁵⁹

Vlivem obchodních a pracovních nároků řemeslných cechů dochází v období od 10. dokonce 13. století k vývoji chronologického prvku *nona*. Jeho doba původně odpovídala dnešní 14. hodině odpoledne, posléze došlo k jejímu posunu na poledne. Nejprve byla tato změna přičítána klášternímu prostředí. Pravděpodobněji šlo ovšem o záměr z řemeslnického prostředí, kdy *nona* bývala přestávkou dělníka. Cílem bylo posunout ji a rozdělit tak pracovní den na dvě poloviny. Během 14. století se pracovní doba ještě zdokonalovala a zpřesňovala. Dělníci se ve velké míře snažili o prodloužení pracovního dne, a to za účelem získat vyšší mzdu za vyšší počet odpracovaných hodin. Samotní poskytovatelé práce usilovali o přesnější odměřování a dodržování pracovní doby, aby předešli případným podvodům. Z tohoto popudu vznikala celá řada pracovních zvonů, které byly označovány jako *Werkglocken*. Příklady těchto novinek popisuje Le Goff ve své knize takto: „*V Gentu roce 1324 opat od svatého Petra povoluje Valchářům, aby zvon zavěsili na špitál, který ve farnosti sv. Jana sami zřídili.*“¹⁶⁰ Další příklad pochází z Aire-sur-la-Lys, kde: „*15. srpna 1335 Jan z Picquigny, místopředseda hrabství Artois, uděluje purkmistrovi, konšelům a městské obci právo postavit městskou věž se speciálním zvonem, kvůli cechu soukenickému a jiným cechům, u nichž dle dohody chodí mnoho dělníků do práce a z práce v určitou hodinu.*“¹⁶¹

---

¹⁵⁹ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 66.

¹⁶⁰ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 67.

¹⁶¹ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 68.

Pro své vlastní zájmy, především ekonomické využívalo město také zvony tržní, obilné, radní a strážní. Hlavní přínos, který spočíval v zavedení pracovních zvonů a následně i mechanických hodin, tkvěl v přesnosti a nástupu času pravidelného a spolehlivého ve srovnání s kostelními zvony. Nejednalo se o čas slavnostní, ale o čas každodennosti. Docházelo ke ztrátě církevního monopolu na měření času. Není ovšem nutné chápat čas církevní a světský v silném protikladu. Často vedle sebe fungovaly oba dva typy zvonů bez vzájemné nevraživosti. Příkladem nám může být York mezi lety 1352-1370, kde existoval pracovní zvon, aby odbíjení pracovní doby nemusely provádět zvony kostelní.¹⁶²

Přes postupné šíření věžních hodin Evropou se ještě na dlouhou dobu zůstávalo u času udávaného rytmem zemědělských prací, přírody a náboženství. Navíc hodinové stroje byly často nepřesné a trpěly velkou poruchovostí. Čas se v jednotlivých městech navíc lišil. Mnozí cestovatelé a obchodníci dokládají, že výchozí body nového času se často na jednotlivých hodinových strojích v jednotlivých městech lišily. Někde se používal jako výchozí bod nula poledne a jinde půlnoc. Častěji ho představoval východ či západ Slunce. Z toho plyne, že člověk se ještě v době pozdního středověku zcela nedokázal odtrhnout od přírody a jejího rytmu. Navíc jak už bylo řečeno, hodinové stroje byly dosti křehké a nepřesné. Na dlouhou dobu zůstávaly manifestací moci a chloubou měst.¹⁶³

Nový čas vytvořili měšťané, konkrétně obchodníci, kupci a zaměstnavatelé, jejichž zájmem byl především zisk. Dělníci vyžadovali přesnější měření času za účelem vyššího platu. Jejich chlebdárci ho prosazovali s vidinou výdělků a co nejnižších výdajů za platy. Postupně se však nový čas stával předmětem nadvlády nad městem. V okamžiku, kdy ho začal prosazovat sám panovník, nabyl dokonce státního charakteru. Stejně tomu bylo i ve Francii za vlády Karla V. Ten nařídil: „*aby se všechny pařížské zvony seřizovaly podle hodin na Palais Royal, odbíjející každou celou a čtvrt hodinu.*“¹⁶⁴

Zatím co ještě ve 14. a 15. století církevní hodnostáři prosazovali myšlenky o pomíjivosti času a lidského bytí,¹⁶⁵ ovšem marnění svého vyměřeného času na zemi chápali jako těžký hřích.

---

¹⁶² LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 70.

¹⁶³ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 71.

¹⁶⁴ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 72.

¹⁶⁵ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 169.

Stejně na tom byla i skupina obchodníků a kupců, kteří viděli cenu v každém okamžiku. Promarněný čas pro ně znamenal ušlý zisk. Člověk, který užívá času nerozumně, je v této době přirovnáván ke zvířeti, které nemá právo užívat lidské jméno. To už ovšem míříme k humanistickému pojetí času. Mluvíme především o humanistovi kolem roku 1400. Řídí se přesným časovým rozvrhem či harmonogramem, což považujeme za projev laicizace mnišského rozvrhu času (členění na čas jídla a modliteb). Humanista dokázal čas vhodně rozvrhnout a využít. Přesně měřitelný čas se stal triumfem člověka a především kupce.¹⁶⁶ Ten se ovšem dostává do rozporu s církevním učením. Bylo totiž založené na myšlence: „čas je dar boží, a nesmí se tudíž prodávat.“¹⁶⁷

V období od 12. do 15. století si kupci vytvořili svůj vlastní čas. Do té doby měl monopolní postavení čas církevní, který se řídil kanonickými hodinkami. Kultura, která měla církevně-šlechtický původ, ovšem pohlížela na kupce a obchodníky, potažmo jejich činnost s velkou nelibostí.¹⁶⁸ Jak jsem již zmiňovala, kupecké povolání nebylo z pohledu církve zcela v souladu s Biblí. Problém kazatelé viděli v samotné obchodní činnosti. Tento postoj zastávali církevní představitelé po celý středověk až do 13. století.¹⁶⁹ Přesto všechno nelze tvrdit, že tento protiklad měl v rovině reálného měření času takovou hodnotu, jakou mu dávají pozdější historiografické práce.¹⁷⁰

4.3 Pojetí času dle Jacquese Le Goffa

Jacques Le Goff byl jedním z nejvýznamnějších francouzských medievalistů 20. století. Dokázal zpřístupnit dějiny středověku i širší veřejnosti. Dával možnost čtenářům vnímat středověk očima tehdejších lidí. Zajímal se o jejich život, radosti i starosti, se kterými se museli potýkat. Zaměřoval se na vykreslení a popis křesťanského Západu během jeho rozvoje, vysvětloval smysl rozlišování sociálních časů (přirozeného, venkovského, církevního,

---

¹⁶⁶ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 73.

¹⁶⁷ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 73.

¹⁶⁸ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 163.

¹⁶⁹ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. 1999, s. 212.

¹⁷⁰ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 169.

aristokratického). Tento historik se též zabýval myšlenkou o tzv. „dlouhém středověku“, kdy tvrdil, že středověk nekončí pádem Konstantinopole, objevením Ameriky. Podle něj konec středověku nastal s příchodem průmyslových a politických revolucí v 19. století, pohrává si v podstatě s myšlenkou neexistence raného novověku.¹⁷¹ Le Goff pohlížel na středověké město jako na střet dvou časů: světského a církevního.¹⁷² Od úpadku antického chápání času měla vliv na jeho řízení právě křesťanská církev. Není ovšem možné popřít, že někteří její představitelé navazovali dokonce na myšlenky antických filozofů. Jedním příkladem za všechny může být Tomáš Akvinský. Právě on chápal na jednu stranu obchod jako důležitou součást společnosti, na druhou k němu přistupoval s velkými předsudky, když napsal: „*Obchod má v sobě něco hanebného.*“¹⁷³ Nebyl zdaleka jediným, kdo zastával tento názor. Problém viděli kazatelé v samotné obchodní činnosti. Nákup zboží od zemědělců a následný jeho prodej za několikrát vyšší cenu chápali jako hřích. Tento postoj zastávala církev po celý středověk až do 13. století, kdy se situace zlepšila.¹⁷⁴ Později činnost kupců dokonce podporovala a zaštiťovala.¹⁷⁵

Otázkou zůstává, proč právě kupcova činnost vyvolávala takové rozporuplné ohlasy a jakou souvislost má s vnímáním a měřením času.

Kupci a obchodníci představovali skupinu ve společnosti, jejíž činnost a život vyvolávaly averzi v křesťanské kultuře.¹⁷⁶ Obchodování představovalo především pro církev jako takovou velký problém. Už jen fakt že kupcův příjem vychází ze samotné podstaty času, považovala za hříšné. Církev odmítala zisk z času v jakékoliv formě. Vždyť v obchodní činnosti se člověk opírá o úvahy spojené s časem, vychází ze znalosti ekonomické situace, nabídky a poptávky trhu.¹⁷⁷ Církevní představitelé odmítali především půjčování peněz na vysoký úrok, jelikož zisk

---

¹⁷¹ NEJEDLÝ, Martin. Inspirace ještě pro jednu generaci. Úvaha nad osobností a dílem Jacquese Le Goffa (1924-2014). In *Český časopis historický* 112, 2014, č. 3, s. 474,475,478,479, 488.

¹⁷² BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 23.

¹⁷³ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. Praha, 1999, s. 212-213.

¹⁷⁴ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. Praha, 1999, s. 212.

¹⁷⁵ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 47.

¹⁷⁶ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 163.

¹⁷⁷ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 47- 48.

lichváře vychází z času mezi momentem výpůjčky a splátky. V podstatě vydělává na prodeji cizího majetku, v tomto případě času, který patří jen Bohu.¹⁷⁸

V seznamu profesí, které byly označovány za „nečestné“ se téměř vždy objevoval obchod.¹⁷⁹ Bylo tomu tak až do počátku renesance. Historikové udávají, že právě v této době církev vykazovala největší podporu šíření náboženských obřadů poznamenaných obchodním duchem společnosti. Myslí se tím, především prodej odpustků. Církev se začala ztotožňovat s obchodnickou mentalitou založenou na zisku a využití času.¹⁸⁰

Nelze tedy tvrdit, že by nově vzniklý čas kupců odmítal čas církevní. Pouze byl původní liturgický čas pro činnost skupiny obchodníků a kupců nedostačující, a tak se rozhodly vytvořit čas vyhovující obchodním potřebám. Jednalo se o přechod od původního měření času k modernějšímu, který můžeme nazvat procesem laicizace času.¹⁸¹ Je nutné si uvědomit, že kupec byl také především měšťanem, kterému záleželo nejen na obchodním úspěchu, ale též na pověsti jeho rodiny, proto se snažil s tak významnou institucí, jakou byla církev, udržovat dobré vztahy.¹⁸² Církev navíc brzo přistoupila na nový obchodní duch společnosti a začala ho užívat například u prodeje odpustků. Protiklad mezi časem kupeckým a časem církve neměl v praktickém životě města pozdního středověku takovou sílu, jak je to často předkládáno v historiografii.¹⁸³

---

¹⁷⁸ KREJČÍK, Tomáš. „O pecunia totius maliregina, fraudis et doli amica...“ Peníze v kultuře středověku. In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* 6, 2010, s. 186.

¹⁷⁹ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. Praha, 1999, s. 212.

¹⁸⁰ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 166.

¹⁸¹ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 52-53.

¹⁸² TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 167.

¹⁸³ TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 168-169.

5. Čas středověkého města na příkladu Brna

Jeden italský hodinář v 15. století prohlásil: „*Před vynálezem hodin lidé neměli hodiny, ale měli čas. Nyní mají hodiny a chybí jim čas.*“¹⁸⁴ Pravdou je, že se lidé nechali plynutím času a jeho měřením zcela pohltit. Dnešní doba je tomu výborným příkladem. Člověk pohlíží na čas, jako na objektivní element, který řídí jeho život. Hodiny určují naše jednání, rytmus života a činností v něm, tempo všeho okolo nás.¹⁸⁵

Je nutné odlišit dobu „naši“, tedy dobu současné společnosti a tzv. dobu předmoderní kultury. Tyto dvě etapy se liší právě v oblasti vnímání času a jeho přijímání za element, který řídí svět. Čas jako takový můžeme dělit na lineární a cyklický. Jak už jsem zmiňovala, v antické době se myslitelé přikláněli k cyklickému pojetí. Později u středověkých myslitelů ovlivněných náboženstvím se objevila idea času lineárního. Po celý středověk se vedly spory, která z koncepcí je ta správná. Nakonec se většina přiklonila k druhé možnosti.¹⁸⁶ Čas středověkého člověka je časem, který má své „dříve“ a „později“. Plyne z věčnosti do věčnosti, byl tu vždy, ovšem nesměruje k žádnému vývoji nebo pokroku. Dárcem času je Bůh sám. Význam je přisuzován minulosti, ve které došlo k onomu stvoření světa a tím pádem má největší hodnotu.¹⁸⁷ Cyklická koncepce však nikdy nevyvymizela. Navázali na ní dokonce někteří myslitelé v 19. i 20. století.

Naše doba se sice odehrává v opakujících se kruzích, ročních obdobích, týdnech, dnech, ale pokud se zaměříme na celkovou podobu, směřuje moderní společnost k neustálému pokroku. Jako hlavní prvek přerodu předmoderní společnosti v moderní musíme zmínit tzv. *sekularizaci času*. Tím je myšleno, že byl omezen vliv církve na něj. Znamenalo to také redukci času jen pro pobyt na zemi, a především ztrátu víry ve věčnost.¹⁸⁸

Čas jagellonského věku měl stále ještě zemědělský charakter. Myslím tím, že jeho rytmus udával východ a západ Slunce. Typický prvkem byl brzký začátek denních činností a jejich

---

¹⁸⁴ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65.

¹⁸⁵ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65.

¹⁸⁶ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 22-23.

¹⁸⁷ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha. 2001, s. 37.

¹⁸⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha. 2001, s. 22-23.

pozdní konec v jarním a letním období, a naopak poměrně kratší pracovní doba v zimním období. Času středověkých lidí vládl Bůh.¹⁸⁹

Křesťanství však nebylo jediným, které se snažilo držet otěže času, tyto tendence se objevovaly i u ostatních náboženství.¹⁹⁰ Ten, kdo v předmoderní kultuře ovládal čas, ovládal společnost. To platilo od počátků uvědomění času až po dobu předmoderní kultury. Dnes by se mohlo zdát, že člověk je pánem svého času, což není zcela pravda. Svůj čas si určujeme sice sami, ale na druhou stranu jsme stále nuceni přijmout čas, který udává společnost. Příkladem může být pracovní doba, dále vzpomenu na jízdní řády, posun času. V rámci ČR stále ještě platí dělení času na zimní a letní. Důležité je si uvědomit, že změny v pohledu na čas nepřicházely ze dne na den. Šlo o postupný proces.

5.1 Čas a jeho vnímání obyvateli středověkého města

V městském prostředí bylo přesné určování času potřebnější než na venkově. Jako ideální místo se pro umístění ukazatelů času jevily radniční věže. Nejprve zde byly umístěny hodiny sluneční, které již od 14. století nahradily hodiny mechanické.¹⁹¹ Často se nacházely také ve vnitřních prostorech sakrálních staveb. Čas se tedy stával všeobecně přístupným¹⁹²

Přesnější určování denní doby vyžadoval především obchod a řemeslo. Řemeslníky sjednocovaly cechy, které organizovaly pracovní činnost svých členů již prostřednictvím hodin. Hlavní časový údaj stále představovalo poledne, tedy postavení Slunce v nejvyšším bodě v nadhlavníku.¹⁹³

V rámci procesu laicizace času došlo k vymezení času práce a času odpočinku. Konkrétně se pracovní doba, jakou známe dnes, objevovala nejprve u hornického povolání, kde byly vyžadovány přesné směny zhruba po 6 hodinách. S postupem času se pojem pracovní doby

---

¹⁸⁹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001, s. 34-37.

¹⁹⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65.

¹⁹¹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

¹⁹² BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 16.

¹⁹³ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65-66.

v prostředí jednotlivých řemeslných cechů začal konkretizovat přesným počtem odpracovaných hodin v týdnu i za den.¹⁹⁴ Vždy záleželo na typu profese.¹⁹⁵ Počet pracovních dnů se samozřejmě vlivem lokálních událostí a svátků lišil od města k městu.¹⁹⁶ Další institucí, která potřebovala pro svou činnost pevně stanovený časový harmonogram, byla škola. Ty městské vštěpovaly žákům nové informace každý den ráno a následně 3 hodiny odpoledne. V některých dnech se snižovala délka odpoledního vyučování jen na 1 hodinu. Dopolední vyučování začínalo obvykle již kolem 5 až 6 hodiny ráno. Následovala obědová pauza a poté odpolední vyučování od 12 hodin. V sobotu se opakovala látka za celý týden.¹⁹⁷

5.1.1 Charakteristika městského času středověkého Brna dle Tomáše Borovského

Po celý středověk a dlouhou dobu novověku zastávalo město několik funkcí. Na základě první z nich získávali obyvatelé pocit většího bezpečí před vnějším ohrožením. Mluvíme o funkci vojenské, kterou městská správa zajišťovala pomocí pevnostního systému a prostřednictvím vnitřní organizace městské hotovosti. Na první zmíněnou navazovala funkce politická, která byla utvářena na základě hospodářského a politického zápasu jednotlivých měst opozici v zemi. Sociální funkcí je pak myšlen vznik složité městské společnosti s rozličnými vztahy. Ve středověkém městě došlo k utváření daleko složitějšího sociálního uspořádání než na vesnici. Bylo tomu tak vlivem různorodého množství řemesel, obchodních živností, ale též vlivem institucí, jakými byla škola či církev. Ty sloužily obyvatelům měst. Právě v rámci nich se vytvářel komplikovaný sociální systém.¹⁹⁸ Stejně tak jako tomu bylo v případě městských funkcí i v případě městského času, lze tento složitý systém rozdělit do několika kategorií.

---

¹⁹⁴ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 340-341.

¹⁹⁵ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 901.

¹⁹⁶ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 19.

¹⁹⁷ WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991, s. 179.

¹⁹⁸ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 11.

V práci Tomáše Borovského¹⁹⁹ najdeme právě toto specifikum, tedy dělení městského času na čtyři základní úrovně. Činí tak na příkladu města Brna. Tento koncept mi přijde velmi systematický.

Rozvržení použité Tomášem Borovským člení čas na čtyři roviny. První z nich označuje jako rovinu *agrární* čili přírodní (zemědělskou). Dále dělí městský čas do roviny *hospodářské, právní a církevní* (liturgické), které souhrnně zakotvené v božské věčnosti zajišťovaly řád a pozemské uspořádání. Všechny čtyři roviny městského času spolu souvisely, nelze je tedy chápat odděleně.²⁰⁰ Především je to patrné na propracovanosti časového harmonogramu městských cechů. Tuto skutečnost prokazuje příklad městských statut vztahující se k řeznickému řemeslu.²⁰¹ Práce s masem podléhající kazivosti vyžadovala, aby řezníci pracovali rychle a využívali pracovní harmonogram. Borovský ve své práci uvádí texty pocházející ze 14. století. Je z nich jasně patrná propojenost průběhu času ve vztahu k řemeslu a prodeji masa: „*Porážka dobytka mohla probíhat nikoliv s výjimkou doby před pátečním polednem (ovšem jen v období od Velikonoc do sv. Michala), přičemž nesměla být porážena telata mladší čtyř a starší deseti týdnů. Pravou dobu veřejného prodeje reguloval zvon filiálního kostela sv. Mikuláše na Dolním trhu (nám. Svobody), zároveň však měli řezníci vždy v předvečer dne, kdy bude povoleno jíst maso, umožnit zájemcům jeho koupi, bez ohledu na to, zda je právě svátek či nikoli. Prodávané maso muselo být čerstvé, ne starší dvou dnů. Konkurence byla umožněna v období od sv. Jiljí (1. září), jinak směli maso prodávat jen domácí řezníci. Jakkoliv nebyla ve statutech explicitně pojmenována roční období (což platí i pro další prameny), přírodní cyklus se v nich nutně ozýval, například v péči o zajištění přístupu k masu pro všechny a po všechna čtyři roční období, tj. i v chladných měsících nedostatku, kdy bylo povoleno prodávat maso na brněnském trhu rovněž mimoměstským řezníkům. Zároveň se porážka a doba prodeje masa podřizovala církevním přepisům a liturgickému roku.*“²⁰²

---

¹⁹⁹ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65.

²⁰⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s.66.

²⁰¹ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 18.

²⁰² BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 67.

Jak uvádí Borovský: „*Řeznická statuta nám demonstrovala jev, se kterým se v čase středověkého města setkáváme opakovaně, a to těsné propojení církevního roku s hospodářským, vázanost termínů a dob prodeje na církevní svátky.*“²⁰³

Mezi další řemeslná odvětví ovlivněná podobným způsobem patřilo šenkování vína, případně piva, v některých severomoravských městech. Za prvé byla omezena denní doba šenkování a za druhé byli šenkýři po určitou dobu v roce, stejně jako řezníci, chráněni před konkurencí.²⁰⁴ Na základě tohoto příkladu je patrná propojenost výše zmíněných čtyř okruhů městského času.

Pro upřesnění podrobím každý z okruhů konkrétnějšímu popisu. Prvnímu z nich, tedy agrárnímu, jsem se již věnovala celkem podrobně na předchozí straně. Pro připomenutí se jednalo o závislost měšťanů na venkovské agrární produkci. Přírodní koloběh nepřímo ovlivňoval životy měšťanů, kteří čekali na dodávky potravin z venkova. Stejně tak pekaři, kteří odebírali obilí, tak byli odkázáni na jeho produkci.²⁰⁵

Na základě setby, sklizně a následné dodávky surovin do města upravovali obchodníci dobu trhů, zásobování, ceny atd. To už ovšem mluvíme o rovině hospodářské. Obchodníci museli nevyzpytatelnosti přírody a tím pádem i nejistým dodávkám surovin umět předcházet. V případě hrozícího nedostatku měli připraveny zásoby zboží, aby i tak dokázali měšťanům nabídnout dostatek potravin. Proto cechy pracovaly dle harmonogramů, kterými byl ovlivněn i samotný prodej zboží.²⁰⁶ Trhy probíhaly ve většině měst cyklicky, na jejich konání se podíleli jak agráři jako producenti, obchodníci, ale také církve, jelikož termíny prodeje byly vázány na církevní svátky. Kupci a obchodníci se přizpůsobovali nejen *agrárnímu* času, ale též *církevnímu*, mluvíme o liturgických svátcích roku.²⁰⁷ Počet pracovních dnů byl odvozován od počtu svátků v daném roce. V českých zemích se vyskytoval problém v odlišnosti tohoto počtu u církve katolické

---

²⁰³ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 18.

²⁰⁴ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s.67.

²⁰⁵ HOFFMANN, František. Řemeslník a kupec. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*. Praha, 2002, s. 378-379.

²⁰⁶ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 66.

²⁰⁷ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 18.

a kališnické. Reformovaná církev totiž neuznávala kultu svatých, jako tomu bylo u církve katolické. V mnoha městech tak mohlo docházet ke střetům mezi katolíky a příslušníky reformovaných církví, kteří i přes zákaz odmítali dodržovat během některých svátků klid a pracovali ve svých dílnách.²⁰⁸

Hospodářská rovina času spočívala opět v závislosti na čase agrárním, ale též liturgickém. Aktivita řemeslníků a kupců byla, jak už jsem se zmiňovala, omezována dodržováním klidu během svátků v průběhu roku. Postavení kupců obecně nebylo příliš dobré, v očích církevních představitelů se jednalo o skupinu, která se svou činností dopouštěla hříchu, jelikož od zemědělců nakupovali produkty za nízké ceny a prodávali je za podstatně vyšší. Dnes se jedná o prosté fungování obchodního trhu, ale středověká církev až zřejmě do 13. století tento princip neuznávala a považovala ho za hříšný.²⁰⁹

Hospodářský čas ve městě úzce souvisel s *právním*. Měšťan pozdního středověku se patrně nevyhnul soudnímu jednání, právě v tomto případě mluvíme o čase právním.²¹⁰ Řadíme sem také pevně stanovené lhůty z úředního prostředí. Myslíme tím například zasedání soudů, které bylo plánováno nejen na dny, ale dokonce na hodiny. Od husitské doby patří do právní roviny města také zasedání zemských soudů. Tento okruh zasahoval nejen do života městských úředníků, ale i obyčejných měšťanů. Z hlediska právní odpovědnosti existovala stejně jako dnes hranice dospělosti. V případě chlapců se jednalo o věk 14 let a u dívek 12 let.²¹¹

Z teorie dělení času středověkého města na 4 roviny lze vyčíst propojenost těchto složek. Čas nebyl udáván jedním činitelem. Nelze tvrdit, že by existoval v době pozdního středověku jeden monolitní čas. Celá řada sociálních procesů utvářela rozmanité formy času, které koordinovala církev.²¹² Pokud člověk žil ve městě, pravděpodobně na něj dopadal vliv všech zmíněných rovin.

---

²⁰⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. Praha. 2. vydání, 2001, s. 35-36.

²⁰⁹ LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. Praha, 1999, s. 212.

²¹⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří(ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 70.

²¹¹ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 21.

²¹² MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. Praha. 2. vydání, 2001, s. 35.

5.1.2 Čas odpočinku-slavnosti liturgického roku

V souvislosti s liturgickým časem jsem se v minulé kapitole zmiňovala, že církve řídila životy ve městech prostřednictvím slavností a svátků náboženského charakteru. Představovaly mezníky udávající roku pravidelný rytmus. Díky nim vnímali obyvatelé měst jeho cyklické opakování. Jednoduše řečeno vymykaly se klasickému běhu života. Prostřednictvím řady doprovodných jak vizuálních i zvukových prvků si měšťan události vštěpoval do paměti jako zásadní mezníky roku. Vizuální stránkou myslíme především okázalost slavnostních průvodů či zábav, zvukovou pak hudbu či zvuk zvonů. V celkovém souhrnu tyto dvě složky podtrhly důležitost významných událostí. Oslavy však nebyly jen pravidelné, existovaly i ty, které probíhaly jen jednou za několik desetiletí, jednalo se například o korunovaci krále.²¹³

5.1.3 Memoriální praktiky vnímání času

Za zmínku stojí i zvláštní oblast související s liturgickým časem. Mluvíme o memoriálních praktikách vnímání času. Myslíme tím vzpomínání živých na mrtvé. Nejčastějším prostředkem, kromě samotného pohřebního obřadu a osobních vzpomínek pozůstalých, bylo sepisování seznamů zemřelých do nekrologií. Během mši pak docházelo k přečtení těchto jmen, v lepším případě ve výročí úmrtí byly slouženy zádušní mše. Jejich rozsah se vztahoval k sociálnímu postavení zemřelých. Své mrtvé si připomínaly nejen rodiny, ale především členové cechu, do kterého zemřelý patřil. Cechy vedly přehledy svých mistrů a vzpomínaly na ně v den výročí jejich úmrtí. V případě úmrtí zakladatele či donátora kostela byla jeho postava zachycena v řadě iluminací v misálech.²¹⁴

Těsně před skonem se měšťané drželi zcela jasné úvahy, čím více zbožných odkazů, tím větší bude naděje na spásu. Ze strachu z Posledního soudu byli schopni odkazovat církvi majetky. Ovšem bylo zavedeno pravidlo, že je možné zůstat církvi pouze movitý majetek a peníze.²¹⁵

---

²¹³ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 32.

²¹⁴ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 25-29.

²¹⁵ BOROVSKEÝ, Tomáš. Měšťan. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Člověk českého středověku*. Praha, 2002, s. 405.

Běžně si ovšem ponechal člověk zařídit jedenkrát v roce nebo pravidelně na dobu deseti let čtenou vzpomínku. Pokud se jednalo o bohatého měšťana, nechal obvykle odkaz na každotýdenní zpívané mše s věčným opakováním (u některých byla dokonce konkretizována denní doba jejich provedení).²¹⁶ Ustanovení výročních mší, rozdělení dědictví pozůstalým, to vše mohl středověký člověk zaznamenat do testamentu.

5.2 Vnímání minulosti, přítomnosti a budoucnosti na základě středověkých městských testamentů

Pro období středověku platila jednoduchá nepsaná poučka. Zjednodušeně jí lze popsat: „*Co je starší, to je lepší, hodnotnější, důležitější*“. Základní hodnotou středověkého světa byla starobylost, což vyplývalo z lineární myšlenky času. Ani příchod humanismu u většiny vzdělanců překvapivě nezměnil jejich pohled na „starobylost“. Středověký člověk v minulosti viděl něco cennějšího, než sám prožíval a prožívat bude. Větší hodnota minulosti byla dána tezí, že čas pochází z minulosti a od Boha.²¹⁷

S uznáváním všeho starého a starobylého souvisí také úcta ke starým lidem. Zmínku o ní nalezneme již ve Starém zákoně. Ačkoliv se tedy objevu ve středověku několik názorů, které popisují staří negativně, zůstalo uznání stáří jedním ze základních prvků dobového intelektuálního myšlení.²¹⁸

Než se budu zabývat problematikou samotných testamentů, stojí za to v rámci vnímání času zjistit, zda byl středověký člověk znalý svého věku. Jelikož se z českého prostředí zachovalo malé množství pramenů, které by tyto informace obsahovaly, jsou pro tento účel užívány především prameny zahraniční.²¹⁹

Dokonce ani v případě soudních jednání či dalších úředních záležitostí nebylo důležité přesné uvedení věku osob, které měly se záležitostí, co dočinění. Obvykle stačilo, že člověk svým

---

²¹⁶ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva- JÍŠOVÁ, Kateřina (edd). *Pozdně středověké testamety v českých zemích..* Praha, 2006, s. 69.

²¹⁷ MACEK, Josef. Pojem času v jagellonském věku. In *Pocťa Josefu Petránovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně.* Praha, 1991, s. 141-142.

²¹⁸ NODL, Martin. *Středověk v nás.* Praha, 2015, s. 64-66.

²¹⁹ NODL, Martin. *Středověk v nás.* Praha, 2015, s. 62, 64.

vzhledem odpovídal určité kategorii (např. starce). Tím pádem se snižuje věrohodnost údajů o věku, které nacházíme v pramenech jagellonské doby.²²⁰ U většiny z nich, vzniklých u příležitosti soudních či kanonizačních procesů, vizitací klášterů a farností, najdeme údaje, u kterých nelze bezpečně určit, zda člověk uvedl věk, který sám opravdu považoval za svůj skutečný či zda si nějaký pod tíhou tlaku raději vymyslel. Na nereálnosti údajů přidává také fakt, že velmi často dotazované osoby uváděly obdobný věk. Například v souvislosti s přípravou kanonizačního procesu *Mikuláše z Tolentina* sdělilo své stáří celkem 188 osob. Z toho více jak polovina v desítkách, 34 osob v pětiletích a zbytek osob tedy 48 ho uvedlo jiným způsobem. Badatelé ovšem prokázali, že dovednost přesně si pamatovat tento údaj souvisela se sociálním původem osoby.²²¹

V testamentech, prostřednictvím jejichž obsahu se budeme snažit pochopit vnímání minulosti, přítomnosti a budoucnost, nalezneme komplikované vrstvení časových rovin. Základní princip všech „posledních vůlí“ v období vrcholného až pozdního středověku byl stejný. Obsah dokumentu podmiňovalo především sociální prostředí zadavatele (testátora). V Brně se staly testamentsy zvyklostí již od 13. století.²²² Bohužel, v jeho případě neexistovala, jako ve většině měst, žádná samostatná městská kniha určená pro zápis závětí. K tomuto účelu sloužily dva svazky, jedním z nich byla Pamětní kniha, která obsahovala zápisy závětí z let 1343-1376. Druhý představoval svazek, pro který se užíval název kniha nesporného soudnictví. Najdeme v něm záznamy z let 1391-1515.²²³

V testamentech se objevují různé typy časových údajů. Nejkratší časovou jednotkou, která je zde zaznamenána, představuje hodina ve smyslu poslední hodiny- „*in letzte stunde*“, méně často jako konkrétní časový údaj. Z malého výskytu hodinových údajů plynou pochyby, že se mechanické hodiny v Brně nacházely již před rokem 1524, kdy je jejich přítomnost poprvé doložena. K označení denní doby stačilo vymezení jako *poledne*, *večer*. Objevuje se zde také

---

²²⁰ MACEK, Josef. Pojem času v jagellonském věku. In *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 147.

²²¹ NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015, s. 60, 62, 64.

²²² BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva- JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamentsy v českých zemích..* Praha, 2006, s. 55-57.

²²³ MALANÍKOVÁ, Michaela. Několik poznámek k ženským testamentům. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamentsy v českých zemích..* Praha, 2006, s. 139-140.

údaj týdním, většinou v souvislosti se sloužením zádušní mše. V případě splácení dluhů či dalších majetkových pohledávek najdeme i zápis přesného roku. Pro dnešní dobu je poněkud zvláštní termín „na věčnost“, který se v době středověku najdeme nejen v testamentech.²²⁴

Podstatnější a pro nás zajímavější fakt, představuje samotné pojetí času v testamentech. Život člověka představuje most mezi minulostí a budoucností. Umírající se pokouší prostřednictvím testamentu dokončit resty z minulosti. V samotných textech najdeme zcela minimálně ohlédnutí se za životem umírajícího. Minulost se zde prolíná s přítomností a oba časy jsou zahrnuty do jedné roviny.²²⁵ Obecně byla v době středověku minulost vnímána dosti zkresleně. V jagellonském období je 80 let chápáno jako doba dávná až starodávná, jelikož se jednalo o dobu delší, než je lidský život.²²⁶

Pokud by chtěla v rámci testamentů rozlišit kolektivní a individuální vnímání času, bylo by to poněkud sporné. Za projev individuálního vnímání lze považovat (pokud konkrétně byla taková možnost) výběr svátku, na který měla připadnout pravidelná zádušní mše. Kolektivní pojmání času mohu spatřovat ve sdíleném právním čase města, do kterého spadalo sepsání testamentu notářem.²²⁷

5.3 Čas středověkého venkova

Čas na venkově měl ryze zemědělský charakter, fungoval na základě přírodního cyklu. Nejčastěji se řídil dle východu a západu Slunce. Taktéž byl striktně dodržován liturgický charakter roku, který zahrnoval četné svátky a slavnosti, stejně jako tomu bylo ve městech. Na vesnicích dohlížela na rytmus církevního roku převážně vrchnost, která určovala, jaké dny jsou sváteční a které pracovní. Nemluvíme jen o vesnicích, ale též o malých městech jako byl například Český Krumlov pod správou Rožmberků. V tomto směru plynuly pro vrchnost značné výhody, kdy mohla v zájmu svého zisku z panství určit více pracovních dnů. Dokázala také

---

²²⁴ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamenty v českých zemích..* Praha, 2006, s. 57-58.

²²⁵ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamenty v českých zemích..* Praha, 2006, s. 65.

²²⁶ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001, s. 39.

²²⁷ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva- JÍŠOVÁN, Kateřina. *Pozdně středověké testamenty v českých zemích..* Praha, 2006, s. 65-67.

zabránit, na rozdíl od větších měst, sporům plynoucím z polygamního náboženského charakteru obyvatelstva dané vesnice či městečka.²²⁸

Většina obyvatel vesnic žila z ekonomického hlediska ze dne na den. Museli se potýkat s nástrahami přírody, není tedy překvapivé, že právě tyto události zanechaly v paměti lidí velké stopy. Nebyly ovšem jediné, podobný důsledek měly i morové rán, průchody drancujícího vojska vesnicí či změny týkající se společenského života. Na základě nich odvozovali lidé datování událostí také ve svém soukromém životě.²²⁹

Není od věci zdůraznit sociální podmíněnost času. Často se objevuje taktéž mylný názor, že v prostředí venkova panovala velká lhostejnost vůči jeho vnímání a měření. Je to způsobeno především úzkým uchopením problematiky vnímání venkovského času. Zachovaly se nám výpovědi obyvatel osobního, ale i celospolečenského charakteru. Pocházely většinou od členů tzv. vesnické elity, mezi kterou patřili venkovští rychtáři, správci dvorů, konšelé, ale dokonce i farářovy služby. Patrně se ovšem jejich pohled na čas nelišil od prostších sedláků. Kontakty mezi těmito skupina obyvatel vesnice totiž byly na denním pořádku.²³⁰

Čas vesnické rodiny zahrnoval taktéž čas vzdálených příbuzných a byl propojen s významnými okamžiky celé obce. Jak už jsem zmiňovala, časové údaje vnímali lidé v návaznosti na další události ze společenského života vsi. Nejčastěji se jednalo o nahrazení v úřadu či úmrtí významných činitelů jako byli vikáři, kaplani a další představitelé církevní správy. Při arcijáhnovém výslechu vypověděla plebánova sestra působící v Lužni, že: „*její muž zemřel za moru a ona odešla k bratrovi, kde slouží už třetí rok.*“²³¹

Dokonce v některých případech zastínily v paměti tyto společné události okamžiky soukromého rázu. Ve výpovědích vesničanů najdeme údaje zpětně dosahující období dnů, týdnů až po desítky let. Zcela zde ovšem chybí časové zprávy v délce měsíců, jelikož tento časový údaj venkovan nevnímal. Pokud tedy chtěl popsat dobu odpovídající dnešním měsícům, údaj označil korespondujícím počtem týdnů. Tyto záznamy nejsou celkem překvapivě zaokrouhlovány, jak

---

²²⁸ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001, s. 36-37.

²²⁹ NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 258.

²³⁰ NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 255-259.

²³¹ Tamtéž s. 262.

tomu bylo v případě věku měšťanů. Tím je vyvraceno tvrzení o vesnických lidech bez časového vnímání. Stejně jako panovník, biskup či měšťan si obyvatelé vesnic plynutí času uvědomovali.²³²

V závěru kapitoly považuji za nutné podotknout, že čas v jagellonské době nebyl časem monolitním. Panovala velká rozmanitost. Vlivem sociálních procesů a vztahů docházelo k utváření celé řady rytmů, které ovlivňovaly plynutí času jak v prostředí města, tak i vesnice.²³³

---

²³² NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 261, 273.

²³³ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha, 2001. s. 37.

6. Šlechtické rodokmeny jako pramen k zachycení kulturní změny

Doposud málo využívaný zdroj poznatků o proměně vztahu k času představují prameny genealogické povahy. Jejich studiem lze vysledovat kulturní změnu, která spočívala v novém vztahu k času, jenž se vnějškově projevoval přesnějším zaznamenáváním časových údajů. Hlavní informační pramen pro naše bádání představují šlechtické rodokmeny. Potřeba zaznamenávat přesné časové údaje se totiž mimo jiné jako první objevovala v prostředí šlechtických sídel. U majitelů těchto panství vyvěrala potřeba vést rodovou genealogii či mít vlastního kronikáře z nutnosti utvářet svou mocenskou identitu na základě urozenosti a starobylosti rodu.²³⁴ Jelikož: „*Stáří a tradice často bývaly samy o sobě posvěcením právního stavu-urozeným se člověk nestával, nýbrž se jím rodil.*“²³⁵

V této kapitole mě bude zajímat, jak se v průběhu pozdního středověku zpřesňovaly v rodokmenech či kronikách uváděné údaje o narození. Také z jakého důvodu se stávaly přesnějšími a zda tuto změnu můžeme doložit v širší šlechtické společnosti či se objevovala pouze u omezeného počtu rodů. K sledování těchto změn využiji genealogických pramenů tří významných šlechtických rodů v pozdně středověkých českých korunních zemích. Má volba padla na rody, které na přelomu 15. a 16. století náležely mezi nejvlivnější příslušníky stavovské společnosti a svými kontakty přesahovaly rámec korunních zemí. Nejprve se budu věnovat minsterberské rodové genealogii, dále se pokusím vysledovat podobné jevy v případě Rožmberků a následně také pánů z Pernštejna. Zaměřím se na přesnost zápisu data narození. Pokud se mi podaří doložit zpřesnění údajů u více rodů, pološím si otázku, co bylo příčinou této kulturní změny, a jaký měla význam pro šlechtickou společnost.

6.1 Minsterberkové

Jak už zmiňovala, pro mé potřeby se jeví jako zajímavý badatelský objekt rod Minsterberků. Jednalo se o rodovou větev Jindřicha z Minsterberku v pořadí třetího syna českého

---

²³⁴ ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha, 2013. s. 270.

²³⁵ Tamtéž s. 270.

krále Jiřího z Poděbrad a Kunštátu.²³⁶ Jindřich Starší, kladský hrabě, se zasloužil o pokračování rodové linie slezských knížat.²³⁷ Za jeho úspěchem stála jak osoba krále Vladislava Jagellonského, tak jeho otce, na jehož politiku navázal.²³⁸ Díky postavě Jindřicha získala knížecí dynastie z Poděbrad-Kunštátu nové rodové zázemí ve Slezsku. Nejen to, prostřednictvím sňatku s členkou rodu Hohenzollernů (a jejich propojeností s Piastovci) se dostal do vysoké mezinárodní politiky. Roku 1462 byl spolu se svými bratry povýšen císařem Fridrichem III. a získal titul říšského knížete, kladského hraběte a slezského minsterberského knížete.²³⁹ Jak už jsem se zmiňovala, aktivně se zapojoval především do vnitřní politiky země po boku Vladislava Jagellonského, což mu přineslo řadu výhod. Vedle majetku po svém otci, v podobě českých statků, mu byla roku 1472 potvrzena vláda nad Minsterberským knížectvím s Frankenštejnem a Kladským hrabstvím. Jindřichovi Staršímu se tedy podařilo připravit ve Slezsku půdu pro generaci svých synů a vnuků.²⁴⁰

Šlo o rod společensky významný s přístupem ke vzdělání (knihovna na zámku Olešnice). Literární tvorbě jako takové se věnoval především bratr Jindřicha Staršího z Minsterberka Hynek. V učebnicích literatury bývá označován jako jeden z prvních českých spisovatelů ovlivněných humanismem a je mu připisováno autorství několika básní. Kromě toho utvrzuje o kulturní vyspělosti rodu také bohatá rodinná korespondence psaná jak česky, tak německy, ale také prameny genealogické povahy. Právě na nich budu dokládat mnou sledovaný jev přesnosti zaznamenaného zápisu data, místa a hodiny narození jednotlivých příslušníků rodu. Prameny genealogické povahy vznikaly jednak z podnětu členů rodu, ale taktéž pozdějších generací. Jeden z nejstarších textů vztahujících se k poděbradskému rodu představuje *Cronica domus Sarensis minor*. Genealogickému výčtu se konkrétně věnuje její část známá jako *Menší kronika žďárská*. Zápisy o Pánech z Kunštátu jsou zde dovedeny do roku 1511.²⁴¹ Dalším často zmiňovaným zdrojem minsterberské genealogie bývá tzv. *Bočkova bible*. Dnes se nachází ve sbírkách Moravského zemského archivu. Stejně informace nalezneme na stránkách tzv. *Poděbradského*

---

²³⁶ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Olešnicy i Księstwa Olešnickiego*. Katowice-Olešnice, 2017, s. 91.

²³⁷ FELCMAN, Ondřej. *Poděbradové: Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha, 2008, s. 81.

²³⁸ ŠANDERA, Martin. *Jindřich starší z Minsternberka*. Praha, 2016, s. 59,73, 90, 91.

²³⁹ ŠANDERA, Martin. *Jindřich starší z Minsternberka*. Praha, 2016, s. 22-24.

²⁴⁰ ŠANDERA, Martin. *Jindřich starší z Minsternberka*. Praha, 2016, s. 73-74.

²⁴¹ *Cronica domus Sarensis Maior et Minor. Kronika kláštera Žďárského menší*. Třebíč, 2003, s. 92-101.

žaltáře.²⁴² Pro naše potřeby vůbec nejlépe poslouží rukopis nacházející se ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Příslušný fond nese označení „*Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Minsterberku.*“ Unikátní je tento pramen tím, že obsahuje jak latinskou verzi, tak i český překlad. Není však jasný jejich vzájemný vztah. Pro mě je ovšem důležité, že z něj mohu vyčíst, proměnu přesnosti zaznamenání data narození. Celkově zahrnuje období od roku 1420-1511. Ačkoliv česká verze obsahuje řadu chyb a nedostatků oproti textu latinskému, její význam nelze opomenout. První záznam je věnován narození Jiřího z Poděbrad. Přesný zápis zní: „*Léta Páně 1420 v den neděle svatě a den památného svatého Jiří měsíce dubna 23. narodil se jest nejjasnější kníže Jiří král český pan z Kunštátu po hodinu téhož dne 11. v minutu 38. na zámku řečeném Poděbrady.*“²⁴³ Jedná se o velmi podrobnou zprávu, která obsahuje nejen přesný den narození, ale též místo a přesnou hodinu, která byla dobovými hodinovými stroji nezměřitelná.²⁴⁴ V případě Jiřího z Poděbrad je obecně známo, že se vedou dohady o jeho legitimním původu. Nepřátelé a odpůrci napadali Jiřího za tuto skutečnost a snažili se ho prostřednictvím této rodové nejasnosti zdiskreditovat. Často byl označován jako král „snopek“ či „došek“, což mělo symbolizovat právě jeho rozporuplný původ. Tato skutečnost a další nejasnosti vedou k závěru, že uvedená hodina a místo narození byly doplněny až později, pravděpodobně na základě zpětného astrologického výpočtu. Zřejmě jinak tomu nebylo ani v případě jeho ženy Kunhuty ze Šternberka, o níž rukopis pojednává opět velmi podrobně (nalézám přesný údaj o místě, dnu a hodině narození). Ještě zdůrazním, že na základě všeobecně přijímaného historického výkladu uvedené datum narození mohu považovat za pravděpodobné. Vysvětlení, proč si daly pozdější generace práci s doplněním přesnějších údajů je jednoduché. S největší pravděpodobností šlo o posílení legitimnosti původu jak Jiřího a jeho ženy, tak logicky především jejich potomků.

V případě prvorozeného Bočka z Kunštátu, Viktorina i dalších dětí doložím údaje pouze o přesném roku a dnu narození, což považuji za věrohodné. Ovšem u již zmíněného zakladatele

---

²⁴² ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 92.

²⁴³ SOA Třeboň, fond: Historica Třeboň, 1216-1659(1696), sig.203 (inv. č. 232). Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Münsterberga.

²⁴⁴ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 104.

rodu Minsterberků Jindřicha I. nalézám dokonce přesnou hodinu narození. Jindřich, v pořadí třetí potomek Jiřího z Poděbrad, byl jediným zaznamenaným dítětem, u kterého nacházím zcela precizní zápis. U ostatních sourozenců údaje chybí. Musím tedy opět zdůraznit, že přesný časový údaj byl s největší pravděpodobností dopočítán zpětně až s odstupem několika let.²⁴⁵

Pramen se dále zaměřuje čistě na rodovou linii Minsterberků. Tomu by odpovídal fakt, proč u jediného Jindřicha Staršího jakož to zakladatele této rodové linie, nalézám nejdetailnější zápis ze všech Jiřího dětí. Další řádky pramene hovoří již o generaci vnuků Jiřího z Poděbrad. Jedná se o členy rodu narozené průměrně v 70. až 80. letech 15. století. Příkladem je zápis věnovaný narození v pořadí třetího syna Jindřicha Staršího Karla: „*Léta Páně 1476 narodil se jest témuž knížeti syn jménem Karel v den nedělní svatého Floriána památný v hodinu 11. na hradě kladském.*“²⁴⁶ Tím pádem mohu předpokládat, že k zpřesnění zaznamenávaných údajů u rodu Minsterberků došlo přibližně na počátku 70. let 15. století. Pokud tedy pomínu pravděpodobně později dopsané údaje u Jiřího, jeho ženy Kunhuty a syna Jindřicha Staršího. Od narození Karla z Minsterberka jsou uváděné záznamy téměř analogické. Celá písemná památka věnující se Minsterberkům končí narozením Karlovy dcery Barbory roku 1511.²⁴⁷

Mohu tedy konstatovat, že od generace dětí Jindřicha Staršího z Minsterberka se stalo běžnou záležitostí zaznamenávat přesnou hodinu narození potomků. Jedná se o dobu 70. let 15. století. Otázkou je, co se v průběhu jedné generace změnilo, že bylo možné změřit přesně čas narození i na šlechtických sídlech. Víme, že v tomto období už běžně fungovaly ve městech mechanické věžní hodiny. Jejich dosah v prostředí šlechtických sídel je pravděpodobně vyloučen. Pokud se ovšem zaměřím na to, kdy se objevily první hodiny v domácím prostředí, zjistím, že v 15. století jsou hodiny doložené ve vlastnictví zámožných osob, jako byl například také dvorní lékař Jiřího z Poděbrad Jan z Krčína.²⁴⁸ Můžu tedy předpokládat, že domácích hodiny mohl vlastnit taktéž Jindřich Starší z Minsterberka. Jejich výskyt na panství Minsterberků by

---

²⁴⁵ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 91-108.

²⁴⁶ SOA Třeboň, fond: Historica Třeboň, 1216-1659(1696), sig.203 (inv. č. 232). Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Múnstemberga.

²⁴⁷ SOA Třeboň, fond: Historica Třeboň, 1216-1659(1696), sig.203 (inv. č. 232). Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Múnstemberga.

²⁴⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 293.

vysvětloval, proč se u generace 70. let 15. století objevují záznamy nejen o dni, ale také o přesné hodině narození.

Otázkou zůstává, zda podobné zpřesnění zaznamenaných údajů o narození v období kolem 2. poloviny 15. století můžeme vysledovat i u dalších šlechtických rodů. Pokusím se zjistit, jak přesně byly genealogické údaje zapisovány v případě dalšího významného rodu Rožmberků.

6.2 Rožmberkové

Rožmberkové patřili mezi vůbec nejstarší české šlechtické rody. Jejich nejznámější atribut bezpochyby představuje rodový erb, tedy pětিলistá růže, která se poprvé objevuje v podobě pečeti již roku 1220. Rožmberkové byli držiteli rozsáhlého panství především v jižních Čechách. Musím zdůraznit, že se jim podařilo udržet majetek v poměrně celistvé podobě po celou dobu existence rodu. Tuto skutečnost zdůrazňuji proto, že u ostatních šlechtických rodů pozdního středověku docházelo k poměrně zásadnímu štěpení majetku v důsledku rozrůstání počtu členů, což následně často zapříčinilo úpadek moci a vlivu. Rožmberkové nemuseli tomuto problému čelit především proto, že dospělého věku se dožil povětšinou jen jeden příslušník z dané generace. Navíc byl tento zvyk ještě zocelen listinou z roku 1360, dle které měl Karel IV. potvrdit nedělitelnost rožmberského majetku. Ten měl patřit vždy jen jednomu šlechtici, který byl nazýván tzv. vladařem rožmberského domu. Roku 1493 byla tato listina vložena do desek zemských a její obsah byl dodržován až do zániku rodu roku 1611. Až později se zjistilo, že se jedná o listinné falzum, které nechal zhotovit Oldřich II. z Rožmberka.²⁴⁹ Jeho zásluhou se ovšem Rožmberkové stali držiteli rozsáhlého panství s podobou téměř uzavřeného mocenského celku. Stalo se tak na úkor oslabené moci panovníka, katolické církve a nižší šlechty. Pro další generace Rožmberků měla politika Oldřicha II. obrovský význam a posunula pozici rodu na zcela vyšší úroveň. Co se týká Rožmberků, jakož to držitelů významných zemských úřadů, musíme zdůraznit, že oproti ostatním šlechtickým dynastiím nezůstávali vůbec pozadu. Jedinou výjimku představoval způsob, jak hodnosti získávali. Obvykle se úřady šlechticů odvozovaly od přízně vůči panovníkovi. Rožmberkové na rozdíl od ostatních po většinu doby své existence usilovali o nezávislost na centrální moci. Můžeme tedy říct, že zastávali nejdůležitější úřady z důvodu,

---

²⁴⁹ NĚMĚC, Bohumír. *Rožmberkové: Životopisná encyklopedie panského rodu*. České Budějovice, 2001, s. 10.

že si panovník chtěl udržet nejmocnější magnáty v zemi na své straně. Téměř v každé generaci najdeme mezi Rožmberky držitele některého z nejvyšších zemských úřadů. Pokud došlo ze strany krále k nadměrnému omezování moci šlechticů, stalo se téměř pravidlem, že právě Rožmberkové se postavili na odpor mezi prvními. Bylo tomu tak v případě kralování Přemysla Otakara II., Karla IV., Václava IV. i Jiřího z Poděbrad.²⁵⁰

Je nasnadě zmínit, stejně jako u Minsterberků, kulturní vyspělost tohoto rodu. Jak už jsem předesílala, Rožmberkové patřili především na konci středověku a na počátku novověku k nejvýznamnějším držitelům zemských úřadů a panství. Tomu přirozeně odpovídala i jejich vzdělanost a kulturní rozpětí. Především u Viléma z Rožmberka můžeme mluvit o navýsost vzdělaném člověku renesanční doby.²⁵¹ Podobné označení si zaslouží také jeho bratr Petr. Ten na svých bedrech nemusel na rozdíl od Viléma nést státnické povinnosti, věnoval se tedy studiu rukopisných a tištěných knih s historickým obsahem. Tento zájem vyústil až v touhu sepsat dějiny rožmberského rodu a utřídit doposud známé písemnosti. Zhruba od roku 1594 hledal Petr Vok pro tento úkol vhodnou osobu. Díky kontaktu s mladoboleslavským střediskem Jednoty bratrské se seznámil se vzdělaným Václavem Březanem, který působil jako písař v krumlovské soudní kanceláři. Petr Vok vycítil jeho potenciál a pověřil ho správnou nejen rodinného archivu, ale též zpracováním rožmberských dějin. Výsledkem práce Březana se stala pětisvazková *Historie rožmberská*. Do dnešních dní se zachovaly celistvé pouze dva svazky.²⁵² První z nich věnovaný životu Viléma z Rožmberka, druhý popisuje osud Petra Voka z Rožmberka.²⁵³ Březan měl k dispozici prameny z rožmberského archivu, řadu úředních dokumentů, ale také soukromé deníky členů rodu. V díle jsou patrné některé nedostatky, například nízká literární obratnost kronikáře, přestože vykazuje znaky humanistických děl. Prvořadým záměrem bylo faktografické pojetí dějin rodu a přirozeně snaha vykreslit poslední Rožmberky jako nejpřednější české velmože.²⁵⁴ Pro bádání jsou důležité Březanem zaznamenané genealogické údaje, především přesnost uváděných informací souvisejících s datem narození jednotlivých členů. V rámci rodové

---

²⁵⁰ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 643.

²⁵¹ NĚMEC, Bohumír. *Rožmberkové: Životopisná encyklopedie panského rodu*. České Budějovice, 2001, s. 87.

²⁵² BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 662-667.

²⁵³ Jako první sepsal díl s názvem *Padesátí letopis taktéž Život Viléma z Rožmberka, IV. díl Historie, 1610-1612*, následně *Pátý díl Historie rožmberské jinak Život Petra Voka z Rožmberka, 1612-1615* (BŘEZAN:668)

²⁵⁴ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 667-669.

posloupnosti vidíme, že první přesnější údaj o narození najdeme u Oldřicha II. z Rožmberka. O jeho lehce rozporuplné osobnosti a bezpochyby výjimečných politických schopnostech jsem se již zmiňovala. Dle záznamů se měl narodit dne 13. 1. 1403.²⁵⁵ Víím, že přišel na svět jako v pořadí desáté dítě Jana II. z Rožmberka a Anny kněžny Hlohovské. To dokazuje, že jeho původ je doložen jako zcela legitimní. Není tedy třeba informaci zpochybňovat jako u Jiřího z Poděbrad. Zarážející je ovšem fakt, že v případě jeho sourozenců nenacházím o jejich narození žádné bližší zprávy. Oldřich II. a jeho sourozenci představují VIII. generaci Rožmberků, která žila v průměru od počátku do poloviny 15. století. U jeho dětí nacházím přesný zápis o jejich úmrtí, ale chybí přímý údaj o narození. Jinak tomu ovšem je v případě X. generace, narozené průměrně v 50-60. letech 15. století. V této linii najdeme celkem tři šlechtice mužského pohlaví, kteří získali označení *vladař rožmberského domu*. Musím zdůraznit, že se jednalo o děti Jana II., řečeného Pokojný, který byl synem právě Oldřicha II. Prvorozený Janův syn Jindřich V. narozen 25. 6. 1456, druhý v pořadí syn jménem Vok II. narozen 18. 7. 1459, zastával úřad zemského hejtmana. Stejně jako třetí mužský potomek Petr IV., jehož datum narození připadlo na 17. 1. 1462. Jako poslední ze zmíněných čtyř šlechticů X. generace byl Oldřich III. vůbec nejmladším ze všech dětí Jana II. Na svět přišel 17. 1. 1471.²⁵⁶ U poslední, tedy XII. generace Rožmberků, do níž logicky patří již zmiňovaný Vilém z Rožmberka a jeho bratr Petra Vok, doložil Březan dokonce přesnou hodinu narození, jako tomu bylo v případě generace vnuků Jindřicha I. z Minsterberka. O narození Petra Voka, posledního mužského příslušníka rožmberského rodu píše Březan takto: „*Když těžkou nemocí pan otec jeho na Krumlově od Pána Boha navštíven byl*²⁵⁷, *na tento svět narodil se léta Páně 1539 prvního dne měsíce října, jinak octobris, ráno k šesté hodině*²⁵⁸ *na znamení Blíženců.*“²⁵⁹ Vidíme tedy, že zaznamenávání přesné hodiny narození nebylo v 16. století nic neobvyklého. Bohužel v případě předchozích generací nemohu tuto skutečnost doložit, jelikož zmiňované dílo *Historie Rožmberků* se nedochovalo ve své celkové pětidílné podobě.²⁶⁰

---

²⁵⁵ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 678-679. (genealogická tabulka)

²⁵⁶ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 678-679. (genealogická tabulka)

²⁵⁷ Jošt III. zemřel 15. 10. 1539, tedy pouhých 14 dní po narození syna Petra Voka. (BŘEZAN: 680-681, genealogická tabulka)

²⁵⁸ Měřeno na polovičním orloji, tedy kolem 6. hodiny našeho času (BŘEZAN s. 375- originální poznámka J. Pánka)

²⁵⁹ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 375.

²⁶⁰ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 668.

Pokud porovnáme časová období, kdy došlo k zpřesnění údajů o narození jak u Minsterberků, tak u Rožmberků, docházím k závěru, že se v obou případech jedná o generaci šlechticů narozených od 50. let 15. století výše. Než přistoupím k zodpovězení otázky, proč se tomu dělo právě v tomto období a jaké byly příčiny tohoto jevu, pokusím se podobnou skutečnost doložit ještě na dalším významném šlechtickém rodu pozdního středověku. Myslíme tím pány z Pernštejna nebo jen Pernštejny, kteří si politický vliv a bohatství se udrželi až do poloviny 16. století.²⁶¹

6.3 Pernštejnové

Páni z Pernštejna, původně moravský panský rod, odvozující své kořeny od známé rodové pověsti o praotci Vaňkovi, kterému se podařilo přemoci zebra pouze za pomoci rozumu. Prostřednictvím této legendy Pernštejnové vysvětlovali, proč se v jejich rodovém erbu nachází právě zubr. Poprvé se s vyobrazením setkáváme na pečetě z roku 1220. Za prvního písemně doloženého člena rodu považujeme zeměpanského úředníka Štěpána řečeného „z Medlova“, působícího ve 20. letech 13. století jakož to purkrabí na hradě Děvíčky.²⁶² Od konce 13. století až do 2. poloviny 14. století nejsou příbuzenské svazky mezi jednotlivými členy příliš jasné. Z dobových dokumentů lze vyčíst pouze některé vztahy, ovšem častěji v nich najdeme pouze informace o majetkových transakcích a soudních sporech. Existuje několik od sebe odlišných rodokmenů,²⁶³ kterými se snažili badatelé o rekonstrukci rodové posloupnosti. Jednotné verze se pravděpodobně z důvodu nedostatku písemných pramenů již nedočkáme.²⁶⁴

Co se týká politické a majetkové moci členů rodu v rámci českých zemí, musíme se přesunout do první poloviny 16. století. Za nejúspěšnějšího politika rodu Pernštejnů je bez pochyby považován Vilém II. z Pernštejna. Ten je všeobecně vnímán jako jeden z největších představitelů domácí politiky jagellonské doby.²⁶⁵ Po smrti otce Jana z Pernštejna převzal nejen

---

²⁶¹ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 187.

²⁶² VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 8-16.

²⁶³ Některé varianty uvádí i P. Vorel ve své knize. První z nich pochází od L. Hosák- M. Zemka (str. 30), dále M. Plačka (s. 33) a P. Sedláček (s. 34-35)

²⁶⁴ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 27.

²⁶⁵ VOREL, Petr. *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*. Pardubice, 1997, s. 4.

správu rodinného majetku, ale též funkci nejvyššího komorníka zemského soudu v Brně.²⁶⁶ Po nástupu Vladislava Jagellonského dokázal tento schopný politik využít situace, jelikož byl držitelem velkého ekonomického kapitálu, vyměnil ho za kapitál úřední. Dnešní odborníci předpokládají, že právě prostřednictvím poskytnutí úvěru Vladislavu Jagellonskému se mu podařilo získat úřad nejvyššího hofmistra.²⁶⁷ Navíc byl držitelem pozemkového majetku rozkládajícího se na jižní a západní Moravě a od roku 1490 též v jižních a východních Čechách.²⁶⁸ Vilémův vnuk Vratislav byl dokonce roku 1566 uveden císařem Maxmiliánem II. do významného úřadu nejvyššího kancléře Království českého. Je patrné, že generace Pernštejnů konce středověku a počátku novověku zastávaly ty nejvyšší možné funkce.²⁶⁹

O kulturní úrovni pánů z Pernštejna svědčí jejich zakladatelská činnost, ať už mluvíme o rodinném klášteře při kostele sv. Kříže v Doubravníku,²⁷⁰ ale především o stavitelském počínu Viléma II. z Pernštejna v podobě nového rodového sídla v Pardubicích.²⁷¹ O prosazení italské renesance v Čechách se taktéž postaral Vilémův vnuk Vratislav, který nechal vystavět zámek Litomyšl, jakož to reprezentativní sídlo nejvyššího kancléře.²⁷²

Do dnešní doby se nezachovala žádná celistvá kronikářská práce. Dochovala se ovšem řada dokumentů úřední povahy, ale též osobní korespondence. Obzvláště zajímavou je ta z let 1550-1551 patřící Jaroslavu, Vratislavovi a Vojtěchovi z Pernštejna. V rámci bádání mě zajímá přesnost zaznamenaných údajů o narození jednotlivých členů rodu. K tomu využiji spíše materiály genealogické povahy.²⁷³ Stejně jako u předchozích rodů vidíme, že ještě u generace Viléma II. z Pernštejna žádné přesnější informace nemáme, víme pouze přesný rok narození. V případě jeho dětí se situace obrací a najednou nacházíme přesně uvedené datum jejich příchodu

---

²⁶⁶ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 91.

²⁶⁷ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha, s. 117.

²⁶⁸ VOREL, Petr. *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*. Pardubice, 1997, s. 4.

²⁶⁹ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 248.

²⁷⁰ Štěpán z Medlova nechal založit ještě za svého života (první polovina 13. století) rodinný klášter při kostele sv. Kříže v Doubravníku, který sloužil jako rodové pohřebiště, ale dokonce také jako jakýsi zaopatřovací ústav pro neprovdané dívky z rodu. (VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 20.)

²⁷¹ VOREL, Petr. *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*. Pardubice, 1997, s. 4.

²⁷² VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 249.

²⁷³ Využijeme rodokmen sestavený doc. Petrem Vorlem roku 2012, viz. VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*: 285.

na svět. Vilém II. z Pernštejna měl celkem tři děti. Jejich narození bylo zaznamenáno v rodinných análech, a následně je do svých děl zapojili pozdější kronikáři, například v 16. století Daniel Adam z Veleslavína ve svém *Kalendáři historickém*.²⁷⁴ Prvorozenou byla dcera Bohunka, o níž víme, že se narodila 21. 11. 1485. Následoval syn, který po svém dědečkovi dostal jméno Jan. O jeho dětství víme jen to, že ho prožil pravděpodobně v Pardubicích. V devatenácti letech již zastával významné moravské úřady a po smrti mladšího bratra Vojtěcha se stal největším majetkovým vlastníkem v zemi.²⁷⁵ Jako poslední z dětí Viléma II. přišel na svět již zmíněný Vojtěch. Konkrétně se tak stalo 4. 4. 1490 na zámku v Moravském Krumlově. O jeho dětství toho moc nevíme. Co se týká pozdějšího kariérního života, víme, že mu jeho otec postoupil roku 1514 významný úřad nejvyššího hofmistra Království českého.²⁷⁶

V celkovém měřítku po porovnání všech tří rodů a jejich zmíněných členů, u kterých nacházím poprvé přesnější údaje o narození, si všímám skutečnosti, že se povětšinou jedná o šlechtice narozené od 50. let 15. století a výše. Otázkou tedy je, proč pro generace předcházející nebylo podstatné zaznamenávat narození přesně, stačilo zapsání pouze roku, kdežto u generace jejich dětí tomu bylo naopak. Co zapříčinilo tento zlom kolem 50. let 15. století, případně s čím tato skutečnost souvisela. Pokusíme se nastínit možné kulturní příčiny.

Důležitým odrazovým můstkem, který by nás mohl přivést k vysvětlení, je doba, ve které jsme daný jev zaznamenali. Jak už jsem několikrát zmiňovala, jedná se o období od 50. let 15. století. V celoevropském měřítku se právě v této době z Itálie do celého světa šířil fenomén renesance a humanismu. V případě Itálie mluvíme o této nové kulturní etapě od počátku 15. století, v evropském prostředí pak od přelomu 15. a 16. století.²⁷⁷ Na rozšíření humanismu v českých zemích měly podíl pobyty českých vzdělců v Itálii nebo „misijní“ působení italských humanistů na našem území.²⁷⁸ Humanismus bychom mohli definovat jako myšlenkový směr, který ovlivnil téměř celou Evropu. V případě českých zemí se velké množství humanistických vzdělců objevuje právě ve šlechtických řadách. Příkladem může být již

---

²⁷⁴ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 140.

²⁷⁵ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 156-157.

²⁷⁶ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 140, 142.

²⁷⁷ KUTNAR, František-MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 3. vydání. Praha, s. 63.

²⁷⁸ ŠMAHEL, František. *Mezi středověkem a renesancí*. Praha, 2002. s. 287-288. ISBN 80-7203-426-X.

zmíněný Hynek z Poděbrad, u Rožmberků představují renesanční kavalíry Petr Vok a jeho bratr Vilém. Za nejvýznamnějšího představitele (z řad šlechticů) českého humanismu v období pozdního středověku a počínajícího novověku je považován Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic. Vzdělání získal přímo v Itálii a následně po neúspěšné snaze začít církevní kariéru se uchýlil na rodové sídlo, kde vedl knihovnu a zbytek života prožil v souladu s nabytými humanistickými myšlenkovými hodnotami. Byl též literárně činný, působil jako básník a satirik. Jako typický renesanční šlechtic se věnoval cestování, které se pak promítlo v jeho literární činnosti. Podobně jako Bohuslav se o literaturu zajímal i jeho starší bratr Jan. Ten je autorem cestopisu o putování k Božimu hrobu a druhý jeho počín představuje elaborát poučení, který věnoval svému synovi s názvem „*Naučení synu Jaroslavovi*“ (pozdější název).²⁷⁹ Pozadu nezůstávali ani Pernštejnové, syn Viléma II. z Pernštejna Jan prožil mládí ve Vratislavi, což bylo v rámci zemí Koruny české vůbec to nepříhodnější místo pro seznámení s renesanční kulturou. Patrně taktéž mladší Vojtěch získal své vzdělání na stejném místě jako jeho bratr.²⁸⁰ Všichni zmínění šlechtici patřili tedy již do generace „renesančních kavalírů.“ Lze též uvažovat o možnosti, že s šířením humanismu v českém prostředí docházelo mezi šlechtici k většímu zájmu o svůj rod a jeho příslušníky. Zároveň se jednalo o obecnější trend restrukturalizace a diferenciací uvnitř šlechtické společnosti. Začali zaznamenávat s přesností nejen úmrtí členů rodu, ale taktéž jejich narození. Ve většině rodových záznamů z 2. poloviny 15. století, v našem případě u Minsterberků a Rožmberků, najdeme přesně zachycenou hodinu narození. To by znamenalo, že již existovala možnost zaznamenávat čas velmi přesně. V předchozích kapitolách jsem se zabývala zavedením věžních hodin do měst. Jak jsme uvedla, došlo k jejich rozšíření okolo 2. poloviny 14. století. Jejich fungování v městském prostředí však neodpovídá studovanému prostředí šlechtických panství.²⁸¹ V mém případě potřebuji zjistit, kdy se objevily první hodiny v domácím prostředí šlechtických sídel. V technicky rozvinutějších oblastech jsou první hodiny pro soukromé použití zaznamenány již ve 14. století. Většinou se jednalo o byty zámožných měšťanů. To mluvíme ovšem o evropském prostředí, na našem území byly první domácí orloje zaznamenány v letech 1433 a 1460.²⁸² Zde už je patrné, že se jedná právě o období 2. poloviny 15. století, kdy se navíc začalo

---

²⁷⁹ GAVENDA, Lukáš. *Páni Hasištejnští z Lobkovic na sklonku středověku*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická, s 34-35.

²⁸⁰ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 141-142.

²⁸¹ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291.

²⁸² NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 322.

rozvíjet hodinářství, jakož to řemeslo.²⁸³ Zavedení hodin do soukromé držby lze chápat jako ten nejprostší důvod, proč se začala uvádět spolu s datem taktéž přesná hodina narození. Technický pokrok 2. poloviny 15. století a rozšíření hodin pro domácí použití umožňovalo přesnější měření a zaznamenávání času, v konečném důsledku také změnu ve vnímání času. Přesný čas se stal běžnou součástí života na šlechtických sídlech.²⁸⁴

Jelikož vím, že k zavedení hodin ve šlechtických domácnostech došlo nejdříve ve 30. letech 15. století, musíme připustit, že není možné, aby přesný čas narození (např. hodina narození Jiřího z Poděbrad) uváděný u starších generací šlechticů, byl věrohodným údajem. S tím souvisí otázka, proč a na základě čeho byl údaj později doplněn. V případě Jiřího jakož to českého krále, nebylo zrovna ideální, že se o jeho urozeném původu pochybovalo. Základní myšlenka, na níž stavěla každá středověká a novověká privilegovaná osoba své výsady, totiž spočívala především v doložitelnosti rodového původu. Tím se lišil urozený člověk od neurozeného. Šlechtické rody stavěly svou moc na základě domnělé starobylosti a hlubokých kořenů, případně si identitu uměle dotvářely. Ve velkém množství případů dokonce dovedly své rodokmeny až do doby starověkých vládců či dokonce biblického Adama.²⁸⁵ Vidíme, že původ hrál primární roli. Jiří z Poděbrad by tuto základní charakteristiku o čitelném původu šlechtice porušoval, proto se domníváme, že jeho potomci chtěli prvního voleného českého krále očistit. Učinili tak zcela jednoduše, a to doplněním prázdných míst v jeho životě, tedy uvedením přesného času a místa narození. Je jasné, že se tak stalo prostřednictvím pozdějšího dopočtu. S tím souvisí další „fenomén“, který přinesla doba 2. poloviny 15. století. Myslíme tím, zvyšující se oblibu v astronomii a jejích výpočtech, které přirozeně souvisely se zdokonalováním astronomických věžních hodin.²⁸⁶

Celkově tedy mohou říci, že kulturní změna projevující se v přesném zaznamenávání data a hodiny narození členů významných šlechtických rodů, byla s největší pravděpodobností souběžným trendem probíhajícím spolu s rozšířením mechanických hodin v jejich stolní podobě do šlechtických domácností ve 2. polovině 15. století. Nejednalo se zřejmě o jediný aspekt, v jehož závěru došlo k této kulturní změně. Projevovala se taktéž snaha šlechticů více upevnit

---

²⁸³ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985, s. 575.

²⁸⁴ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291.

²⁸⁵ ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha, 2013, s. 270-271.

²⁸⁶ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 104.

legitimitu svého původu. Pro pozdější dopočty genealogických údajů byl důležitý rozvoj astronomie. Její rozvoj opět napomohl k výstavbě stále dokonalejších orlojů. Zpřesnění genealogických záznamů a rodových kronik nám umožňuje dozvědět se více o příslušnících předních šlechtických rodů českých zemí konce pozdního středověku a počátku novověku. Jedná se o doklad jedné z významných kulturních změn, která nastala v tomto období.²⁸⁷

---

²⁸⁷ Ráda bych tímto poděkovala doc. Mgr. Martinu Čapskému, Ph.D. za poskytnutí českého překladu článku: ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzké zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 91-116.

9. Závěr

V bakalářské práci jsem se zaměřila na pojetí a chápání času v době středověku a pokusila jsem se zachytit změnu v jeho vnímání. Cílem této práce bylo zjistit, jak se měnily postoje lidí z různých společenských vrstev vzhledem k času po zavedení mechanických hodin. Zda se i nadále řídili přírodním rytmem nebo se ihned přizpůsobili nové technické vymoženosti. Jaký dopad měly mechanické hodinové stroje na běžný život lidí a jak se projevovalo přesnější měření času ve způsobu jeho zaznamenávání.

Práci jsem rozdělila na tři tematické oddíly. V prvním z nich jsem se zabývala předchůdci mechanických hodin. Z příslušné odborné literatury jsem zjistila, že i po zavedení hodin mechanických se často používaly i nadále starší typy hodin.²⁸⁸ Z toho vyplývá, že nedošlo k okamžitému přechodu na mechanický čas, ale jednalo se o pozvolný proces.

Dále jsem se zaměřila na počátky užití mechanických hodin v Evropě, které spadají do konce 13. století. Ty vůbec první se nacházely ve Westminsteru (1288), Canterbury (1292) a Florencii (1200).²⁸⁹ V českých zemích jsou první mechanické hodiny uváděny k roku 1368 v Opavě. Následně jsem zaznamenala, že došlo k rychlému rozšíření věžních hodin do významných měst, jako byla například Kutná Hora (1375)²⁹⁰ a Praha (1410)²⁹¹. Zjistila jsem, že v případě některých měst nelze přesně určit, kdy se zde horologia objevila poprvé, proto odborníci stáří datují dle první písemné zmínky. V Olomouci je orloj doložen zprávou až roku 1519,²⁹² v Brně roku 1524.²⁹³

Pro podrobnější studium jsem zvolila pražský orloj. Nikoliv z důvodu, že se jedná o nejznámější astronomické hodiny v České republice, ale protože až do 20. století panovaly dohady okolo jeho skutečného stáří. Jak jsem zjistila na základě práce Zdeňka Horského

---

²⁸⁸ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 31.

²⁸⁹ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 67.

²⁹⁰ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

²⁹¹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 14.

²⁹² HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

²⁹³ BOROVSKEÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. Praha, 2006. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina (edd.) *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006, s. 57

s příhodným názvem *Pražský orloj*²⁹⁴, tak až díky nalezení několika dalších pramenů se podařilo prokázat skutečné stáří orloje a jméno jeho tvůrce. Tím byl Mikuláš z Kadaně, který orloj zkonstruoval na základě výpočtů astronoma Jana Šindela.²⁹⁵ Dnes již můžeme tvrdit, že jedna z nejnavštěvovanějších pražských památek vznikla roku 1410.²⁹⁶

Ve druhém tematickém oddílu jsem se zaměřila na vnímání času. Konstatovala jsem, že měření času během středověku významně ovlivňovala církev. Čas církevní se skládal ze tří složek²⁹⁷. První z nich představovala cyklický čas liturgie,²⁹⁸ druhou lineárnost církevního času. Jednoduše řečeno, čas má své „dříve“ a „později“ a plyne z věčnosti do věčnosti.²⁹⁹ Posledním rysem křesťanského času byla jeho posvátnost a orientovanost.³⁰⁰ Prostudovala jsem také vliv liturgického roku na dění ve městech a na vesnicích. Jako zdroje těchto informací mi posloužily práce Josefa Macka,³⁰¹ Tomáše Borovského³⁰² a Jacquese Heerse.³⁰³

Dále jsem se zajímala o světské dělení času, tedy přesněji o vznik času světského neboli pracovního. Zabývala jsem se otázkou, kdy a kdo stál za vznikem tohoto času. Došla jsem k závěru, že tento fenomén se objevil ve 14. století, a to díky řemeslnickým a obchodnickým cechům, které ho potřebovaly pro přesnější určování pracovní doby.³⁰⁴ Zaujala mě především koncepce středověkého města dle J. Le Goffa. Hovořil o střetu dvou pojetí času – času církevního a času světského.³⁰⁵ Dle jeho názoru ovšem oba dva nestojí ve striktním protikladu, jak je často

---

²⁹⁴ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988.

²⁹⁵ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 26-32.

²⁹⁶ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 14.

²⁹⁷ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 1999, s. 92.

²⁹⁸ PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I.(2)*. Praha, 1985, s. 902.

²⁹⁹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*.2. vydání. Praha, 2001. s. 37.

³⁰⁰ LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002, s. 95.

³⁰¹ MACEK, Josef. *Jagellonský věk v Českých zemích 3 (1471-1526)*. Praha, 1998.

³⁰² BOROVSÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014.

³⁰³ HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha, 2006.

³⁰⁴ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. s. 66-67.

³⁰⁵ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 23.

mylně prezentováno.³⁰⁶ Ve svých pracích rozvíjel především myšlenku vzniku kupeckého času.³⁰⁷

V dalších kapitolách mé bakalářské práce jsem se zaměřila na samotné vnímání času v městském prostředí. Konkrétně jsem rozvíjela myšlenku Tomáše Borovského. Hlavní idea jeho práce spočívá v dělení městského času do čtyř rovin.³⁰⁸ Z toho jsem vyvodila, že stejně jako byl komplikovaný sociální systém města,³⁰⁹ tak přesně takový byl i jeho čas. Nelze ho tedy jednoduše specifikovat.

V rámci brněnského prostředí jsem se zmiňovala o memoriálních praktikách. Jedná se o vzpomínání živých na mrtvé. Jako pramen ke zkoumání chápání minulosti středověkým člověkem lze využít testamentů, což také prokázal příspěvek Tomáše Borovského.³¹⁰ Na základě příslušné literatury jsem došla ke zjištění, že největší význam měla pro středověkého člověka minulost, ve které viděl největší hodnotu. Za celou myšlenkou stále teze, že čas pochází z minulosti a od Boha. Nelze opomenout, ani pohled člověka v době středověku na pojem starobylosti, kdy vše staré považuje za hodnotné a důležité.³¹¹ Z toho vyplývá, že se středověký člověk zaměřoval především na minulost a budoucnost se snažil využít k dokončení záležitostí, které v minulosti nestihl.³¹²

Jelikož jsem se zabývala pojetím času v prostředí města, nemohla jsem opomenout ani vnímání času na venkově. Zde platilo, že plynutí času ovlivňoval přírodní cyklus. Na vesnici rytmus udávaly nejen církevní svátky, ale také vrchnost. Ta určovala, které kdy budou pracovní,

---

³⁰⁶ LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005, s. 70.

³⁰⁷ Viz LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005.; LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. Praha. 2. vydání. 1999.;

³⁰⁸ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří (ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 66.

³⁰⁹ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 11.

³¹⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva- JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006, s. 55-71.

³¹¹ MACEK, Josef. Pojem času v jagellonském věku. In BENEŠ, Zdeněk- MAUER, Eduard- PÁNEK, Jaroslav *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 141-142

³¹² BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. In DOLEŽALOVÁ, Eva- JÍŠOVÁ, Kateřina. *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006. s. 65.

a kdy se bude dodržovat klid.³¹³ Zajímavým zjištěním je, že lidé na vesnici velmi často odvozovali časové délky od místních událostí, jako byla smrt některé ze společensky činných osob či přírodní pohromy.³¹⁴ Důležité je zdůraznit, že často objevující se názor o lhostejnosti vesničanů. Už samotná skutečnost, že datovali podle místních událostí, je důkazem, že nezájem o čas zde opravdu nepanoval. Podle mého názoru se jedná o zcela podstatný fakt, který je mylně interpretován a je důležité ho osvětlit.³¹⁵

Ve třetí části jsem se zabývala na základě šlechtických genealogií zaznamenáváním časových údajů ve šlechtickém prostředí. Zkoumala jsem, kdy se poprvé začaly objevovat přesné údaje o narození jednotlivých členů šlechtických rodů. Myslím tím nejen záznam dne narození, ale též i přesnou hodinu. K tomuto účelu jsem použila genealogie tří rodů patřících v období středověku mezi ty nejvýznamnější v českých zemích. Jako první jsem zkoumala prameny Minsterberků.³¹⁶ Zde jsem došla k závěru, že první velmi přesné údaje u více jedinců, které můžeme považovat za věrohodné, pocházejí z období 70. let 15. století. Přesněji se jednalo o generaci dětí zakladatele rodu Jindřicha Staršího z Minsterberka.³¹⁷

Na základě těchto zjištění jsem se následně snažila tuto skutečnost doložit i v případě rodu Rožmberků. Tento rod měl svého vlastního kronikáře Václava Březana.³¹⁸ Na základě rodokmene³¹⁹ sestaveného právě tímto mužem jsem zjistila, že záznam dne i hodiny narození se poprvé objevuje u X. generace Rožmberků v období od 50. let 15. století.

Za poslední objekt výzkumu jsem si zvolila původně moravský panský rod Pernštejnů.³²⁰ Jelikož se nedochovala žádná rodová kronika, pracovala jsem s genealogickým přehledem³²¹

---

³¹³ NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In: *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 262.

³¹⁴ NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In: *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 258-262.

³¹⁵ NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In: *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 255-259.

³¹⁶ SOA Třeboň, fond: Historica Třeboň, 1216-1659(1696), sig.203 (inv. č. 232). Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Münstenberga.

³¹⁷ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdziarskiego. In: *Czeska historia Śląska Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 91

³¹⁸ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 662-667.

³¹⁹ BŘEZAN, Václav. *Život posledních Rožmberků*. Praha, 1985, sv. 2, s. 678-679. (genealogická tabulka)

³²⁰ VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012, s. 8-16.

sestaveným historikem Petrem Vorlem, který nalezneme v jeho práci s názvem *Páni z Pernštejna*.³²² Na základě této genealogie jsem došla k závěru, že u záznamu o narození Viléma II. z Pernštejna nemáme přesnější zprávy, ovšem u jeho tří dětí tyto údaje již nalezneme. Bohužel se nedá ovšem doložit přesná hodina narození, ta v těchto případech uváděna nebyla.

Výsledkem mého bádání ohledně šlechtických rodů bylo, že ke zpřesňování záznamů o narození docházelo od třetí čtvrtiny 15. století. Následně jsem se snažila vypátrat, proč k tomuto obratu došlo právě v tomto období. Nastínila jsem několik možností. Jako první vysvětlení se mi jevilo šíření humanismu do českých zemí v tomto období. Humanismus mohl být jednou z příčin zvýšeného zájmu šlechticů o svůj rod a tím pádem mohl vést k přesnějším zaznamenávání údajů. Právě velké množství šlechticů z generace narozených od 50. let 15. století můžeme považovat za prototypy humanitních lidí, jelikož humanismus se v Itálii objevil na počátku 15. století a poté se dále šířil do Evropy.³²³

Jako další možnost, jak vysvětlit zpřesnění záznamů ve 2. polovině 15. století, se jeví zavedení hodin do domácího prostředí. V příslušné literatuře se uvádí, že první hodiny v soukromé držbě jsou zaznamenány již ve 14. století. V našem prostředí jsou konkrétně poprvé doloženy v letech 1433 a 1460.³²⁴ Tím pádem je velmi nasnadě tvrdit, že hlavním důvodem, proč došlo k zpřesnění časových údajů o narození, je fakt, že to bylo umožněno se zavedením zmenšených mechanických hodin na šlechtická sídla.

Jednou z dalších možných příčin, která by vysvětlovala zaznamenávání přesné hodiny narození v genealogiích, je zvýšený zájem o astronomii od 2. poloviny 15. století. To by vysvětlovalo, že jsem v genealogiích u několika osob narazila na přesnou hodinu narození, ačkoliv se jednalo o období ještě před polovinou 15. století. Tyto údaje jsem tedy považovala za později záměrně dopsané v souvislosti s rozvojem zájmu o astronomii od 2. poloviny 15. století.³²⁵

---

³²¹ Využijeme rodokmen sestavený doc. Petrem Vorlem roku 2012, viz VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*: 285.

³²² VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012

³²³ KUTNAR, František-MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 3. vydání. Praha, s. 63.

³²⁴ NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974, s. 322-323.

³²⁵ ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczeg˛olnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 104.

Resumé

This thesis was written to show conception and comprehension of the medieval time. The aim was to catch the changes which came after the installation of the mechanical clocks in towns, villages or in aristocratic courtyards. I tried to detect if people lived in the same way after installation of the mechanical clocks in the towns or if something changed. How people recorded time dates after the invention of mechanical clocks.

The work is divided into three parts. The first is about the oldest forms of clocks, for example sundial, water clock or hourglass. I found out that medieval people had to use these clock forms also after the invention of the mechanical clocks.³²⁶ It means that the expanded usage of the mechanical clock was gradual.

In the following part I focused on the beginning of usage of the mechanical clocks. We can find the first piece in Westminster (1288), Canterbury (1292) and Florence (1200).³²⁷ The first mechanical clock in Czech lands was in 1368, Opava. Opava was followed by Kutná Hora in 1375³²⁸ and Prague (1410)³²⁹. The historians don't know the exact pieces of information about the invention of the local clocks in Brno and Olomouc.³³⁰ The extensive part is dedicated to the Prague astronomical clock. In the 20th century historians found out that pieces of information about the age of this clock were inaccurate. Nowadays we know that the clock was created in 1410³³¹ by Mikuláš z Kadaně and the calculations were done by the astronomer called Jan Šindel.³³²

---

³²⁶ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 31.

³²⁷ MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980, s. 67.

³²⁸ HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992, s. 137.

³²⁹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 14.

³³⁰ BOROVSÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. Praha, 2006. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina (edd.) *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006, s. 57

³³¹ HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 14.

³³² HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988, s. 26-32.

The next part tries to explain the creation of the „Merchant’s Time“ in the 14 century. The french historian Jacques Le Goff dealt with this topic. He came up with the idea of dividing the time of medieval towns into "church time" and "secular time".³³³

In the following text I dealt with the text by Tomáš Borovský. He studied the medieval testaments from Brno. From his text and another works I came with the conclusion that the most important thing for the medieval human was *past*. It comes from the ideas about the connection between God and past.³³⁴

The last part of this thesis introduces how the time dates recording of birth changed. I investigated three family trees of the very influential families in the medieval Czech lands. The first are Minternberkové. Their manor was located in Slezsko.³³⁵ Secondly Rožmberkové, owners of the large manor in the south Bohemia.³³⁶ And lastly Pernštejnové with their family residence in Pardubice.³³⁷ From the genealogies I figured out that more accurate pieces of information about the births of descendants (f.e. hour of birth) had been recored since the 1550s (by all three families). Most likely it was a result of the mechanical clocks installation in the family residences.³³⁸

---

³³³ BOROVSÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 23.

³³⁴ MACEK, Josef. Pojem času v jagellonském věku. In BENEŠ, Zdeněk- MAUER, Eduard- PÁNEK, Jaroslav *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991, s. 141-142

³³⁵ ŠANDERA, Martin. *Jindřich starší z Minsternberka*. Praha, 2016, s. 22-24.

³³⁶ NĚMĚC, Bohumír. *Rožmberkové: Životopisná encyklopedie panského rodu*. České Budějovice, 2001, s. 10.

³³⁷ VOREL, Petr.. *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550- 1551*. Pardubice, 1997, s. 4.

³³⁸ BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001, s. 291.

Soupis použitých zdrojů

Needitované prameny

SOA Třeboň, fond: Historica Třeboň, 1216-1659(1696), sig.203 (inv. č. 232). Záznamy o narození členů rodiny Jiřího z Poděbrad a Kunštátu a jeho potomků zvaných vévody z Münsterberga.

Edice pramenů

AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. 2. vydání. Praha, 1990. (Hlava XIV.). ISBN 80-7017-144-8.

BŘEZAN, Václav. *Životy posledních Rožmberků I*. Praha, 1985.

Cronica domus Sarensis Maior et Minor. Kronika kláštera Žďárského menší. Třebíč, 2003. s. 92-101. ISBN 80-239-0494-9.

VOREL, Petr (ed.). *Česká a moravská aristokracie v polovině 16. století. Edice register listů bratří z Pernštejna z let 1550-1551*. Pardubice, 1997. ISBN 80-86-046-

Literatura

BOROVSKÝ, Tomáš. Čas, minulost, memoria středověkého Brna (Prolegomena). In *Brno v minulosti a dnes. Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna XX*, 2007, s. 13-39. ISBN 978-80-86736-05-1.

BOROVSKÝ, Tomáš. Čas středověkého města. In MITÁČEK, Jiří (ed.). *Královská města v životě země moravské*. Moravské zemské muzeum. Brno, 2012, s. 65-72. ISBN 978-80-7028-388-2.

BOROVSKÝ, Tomáš. Čas středověkých měšťanských testamentů. Praha, 2006. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina (edd.). *Pozdně středověké testamenty v českých zemích. Sborník příspěvků z konference uspořádané 30. listopadu 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem Akademie věd České republiky*. ISBN 80-86197-72-7.

BOROVSKÝ, Tomáš. Měšťan. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Člověk českého středověku*. Praha, 2002, s. 392-412. ISBN 80-7203-448-0.

BOROVSKÝ, Tomáš. Svátky a slavnosti středověkého města. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014, s. 369-410. ISBN 978-80-257-0589-6.

BLÁHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

ČAPSKÝ, Martin. Podiebradzkie zapiski rodowe i ich stosunek do tzw. Kroniky mniejszej klasztoru zdiarskiego. In *Czeska historia Śląska Ze szczególnym uwzględnieniem Oleśnicy i Księstwa Oleśnickiego*. Katowice-Oleśnica, 2017, s. 91-116.

EMLER, Josef. *Rukověť chronologie křesťanské, zvláště české*. Praha, 1876.

FELCMAN, Ondřej. *Poděbradové. Rod českomoravských pánů, kladských hrabat a slezských knížat*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7106-949-2.

FRIDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vydání. Praha, 1997. ISBN 80-7185-118-3

- GAVENDA, Lukáš. *Páni Hasištejnští z Lobkovic na sklonku středověku*. Praha, 2008. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta filozofická.
- HEERS, Jacques. *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha, 2006. ISBN 80-7203-777-3.
- HLAVÁČEK, Ivan-KAŠPAR, Jaroslav-NOVÝ, Rostislav. *Vademecum pomocných věd historických*. Praha, 1988.
- HOFFMANN, František. *České město ve středověku*. Praha, 1992. ISBN 80-7038-182-5.
- HOFFMANN, František. Řemeslník a kupec. In NODL, Martin-ŠMAHEL, František. *Člověk českého středověku*. Praha, 2002. ISBN 80-7203-448-0.
- HORSKÝ, Zdeněk. *Pražský orloj*. Praha, 1988.
- IGGERS, Georg G. *Dějepisectví ve 20. století: od vědecké objektivy k postmoderní výzvě*. Praha, 2002. ISBN 80-7106-504-8.
- KREJČÍK, Tomáš. „O pecunia totius maliregina, fraudis et doli amica...“ Peníze v kultuře středověku. In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice* 6, 2010, s. 179-190. ISSN 1802-2502.
- KUTNAR, František-MAREK, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*. 3. vydání. Praha, s. 63.
- LE GOFF, Jacques. *Encyklopedie středověku*. Praha. 2002. ISBN 80-7021-545-3.
- LE GOFF, Jacques. *Peníze a život*. Praha, 2005. ISBN 80-7203-657-2.
- LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět*. 2. vydání. Praha, 1999. ISBN 80-7021-274-8.
- LE GOFF, Jacques. *Za jiný středověk*. Praha, 2005. ISBN 80-7203-598-3.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 1-2. (1471-1526)*. 2. vydání. Praha. 2001. ISBN 80-200-0895-0.
- MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích 3. (1471-1526)*. Praha, 1998. ISBN 80-200-0629-X.
- MACEK, Josef. Pojem času v jagellonském věku. In BENEŠ, Zdeněk-MAUER, Eduard-PÁNEK, Jaroslav. *Pocta Josefu Petráňovi: Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně*. Praha, 1991. ISBN 80-85268-05-1.
- MALANÍKOVÁ, Michaela. Několik poznámek k ženským testamentům. In DOLEŽALOVÁ, Eva-JÍŠOVÁ, Kateřina (edd.). *Pozdně středověké testamenty v českých zemích*. Praha, 2006. s. 139-140. ISBN 80-86197-72-7.
- MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha. ISBN 80-7106-312-6.
- MICHAL, Stanislav. *Hodiny: Od gnómonu k atomovým hodinám*. Praha, 1980.
- NEJEDLÝ, Martin. Inspirace ještě pro jednu generaci. Úvaha nad osobností a dílem Jacquese Le Goffa (1924-2014). In *Český časopis historický* 112, 2014, č. 3, s. 463-496. ISSN 0862-6111.
- NĚMĚC, Bohumír. *Rožmberkové: Životopisná encyklopedie panského rodu*. České Budějovice, 2001. ISBN 80-903040-0-1.
- NODL, Martin. Čas a minulost ve vnímání vesničanů pozdněstředověkých Čech. In *Listy filologické CXXI*, 1998, č. 3-4, s. 261, 273. ISSN 0024-4457.
- NODL, Martin-ŠMAHEL, František (edd.). *Člověk českého středověku*. Praha, 2002. ISBN 80-7203-448-0.
- NODL, Martin-ŠMAHEL, František. *Slavnosti, ceremonie a rituály pozdního středověku*. Praha, 2014. ISBN 978-80-257-0589-6.
- NODL, Martin. *Středověk v nás*. Praha, 2015. ISBN 978-80-257-1576-5.

- NOVÁČEK, Vojtěch. Jaromír. *Ottův slovník naučný* 8. díl. Praha, 1894.
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury I. (2)*. Praha, 1985.
- NOVÝ, Luboš. *Dějiny techniky v Československu [do konce 18. století]*. Praha, 1974.
- SOKOL, Jan. *Čas a rytmus*. 2. vydání. Praha, 2004. ISBN 80-7298-123-4.
- ŠANDERA, Martin. *Jindřich starší z Minsternberka*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-687-1.
- ŠIMŮNEK, Robert. *Reprezentace české středověké šlechty*. Praha, 2013.
- TENENTI, Alberto. Kupec a bankéř. In GARIN, Eugenio (ed.). *Renesanční člověk a jeho svět*. Praha, 2003, s. 161-184. ISBN 80-7021-653-0.
- VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna*. 2. vydání. Praha, 2012. ISBN 978-80-8767-21-5.
- WEBER, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. 2. vydání. Praha, 2009. ISBN 978-80-7298-389-6.
- WINTER, Zikmund. *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách: v XIV. a XV. století*. Praha, 1906.
- WINTER, Zikmund. *Zlatá doba měst českých*. 2. vydání. Praha, 1991. ISBN 01-026-91.

Přílohy

Záznam o opavských hodinách viz Archiwum Państwowe Wrocław, f. Akta miasta Wrocławia, sign. 636, s. 239.
Za poskytnutí fotokopie zápisu děkuji vedoucímu práce doc. Mgr. Martinu Čapskému, Ph.D.

